

FRANZ GRILLPARZER IZMEĐU DNEVNIKA I AUTOBIOGRAFIJE

SLAVIJA KABIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 830(436).09 GRILLPARZER, F.
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1999-09-29
Received

Najznačajniji predstavnik austrijske predožujuće književnosti, Franz Grillparzer (1791. - 1872.), vodio je gotovo čitava života dnevnik, bilježio doživljeno i viđeno na putovanjima, a na zamolbu Carske akademije znanosti napisao je i autobiografiju.

U ovom radu daju se glavne značajke Grillparzerovih dnevnika, dnevnika s putovanja i autobiografije, koji dramatičara, pripovjedača i liričara *biedermeiera* prikazuju kao tipičnog i autentičnog čovjeka burnog vremena (Bečki kongres, Napoleonovi ratovi, uvođenje cenzure, 1848. godina). Jer, Grillparzer je istodobno rodoljub i domoljub i vjerni podanik krune, ali i čovjek koji teži oslobođenju od svih vrsta okova, on je tjeskoban čovjek, koji se povlači u sebe, jer su ga slomili vanjski društveno-politički odnosi, ali i prkosni "revolucionar" koji se od njih brani perom. Na usporednim primjerima iz dvije, gotovo oprečne, autobiografske vrste - dnevnika i autobiografije - povezujući Grillparzerovo autobiografsko stvaranje s *Ispovijestima* Jeana-Jacquesa Rousseaua i dnevničko-autobiografskim pisanjem Johanna Wolfganga Goethea, analizira se Grillparzerov odnos prema vlasti i cenzuri, opis vlastitog stvaralačkog procesa kao i odnos prema kolegama-književnicima. Razlike u stilu pisanja i odabiru sadržaja između dnevnika, kao oblika analize, i autobiografije, kao oblika sinteze, proističu iz unutarnjih zakonitosti dviju vrsta autobiografskog pisma.

Dnevnik je gotovo uvijek postizao najviše pozornosti kada ga se dovodilo u vezu s drugim oblicima svjedočenja o samome sebi, tj. s oblicima autobiografskoga pisma, kao što su autobiografija, sjećanja, memoari, pismo, autobiografski roman, obrazovni roman ili ja-roman.

Kao bilježenje neposredno doživljenog i viđenog dnevnik ima vrijednost subjektivnog dokumenta autentičnosti, ostvarenog u svjesno odabranoj

usamljenosti dijarista u komunikaciji sa samim sobom.¹ Dnevnici su u najvećem broju slučajeva svjedočanstva o vlastitoj osobnosti i životu, neki posjeduju samo dokumentarnu vrijednost, poneki "osobniji" nude jedino "mrtvu građu", isto kao što drugi dnevnicu u pojedinim dnevničkim dijelovima mogu imati nadvremenske i nadosobne vrijednosti jer izvještavaju o posebno sudbonosnim situacijama i dramatskim duševnim iskustvima.

Austrijskog književnika Franza Grillparzera (1791. -1872.) držalo se za ogorčena i mrzovoljna čovjeka. Vrijeme u kojem je živio nije dopuštalo da se glasno posumnja u njegov vanjski sjaj, u učtive obrasce dvorskog ponašanja, jednom riječju, u njegovo licemjerje. Dnevnik je, osobi kao što je bio on, pružio izvanredno utočište u kojem se mogao obračunati s vanjskim svijetom. Ono što su braća Goncourt u Francuskoj izgradila u čitav sustav, u Austriji je započeo Grillparzer oponašajući društvo svoga doba, postajući i sam dvoličan poput njega: "Er empfing den Besucher freundlich lächelnd, und war er zur Tür heraus, so flog ihm ein rasch ins Tagebuch geworfenes Epigramm nach."²

Grillparzer je počeo voditi dnevnik u svojoj sedamnaestoj godini, 1808. godine, te posljednju dnevničku bilješku zapisao 1866. godine, u sedamdesetpetoj godini, četiri godine prije smrti.³ On je vodio "pravi" dnevnik (das echte Tagebuch) čije su osnovne značajke iskrenost i istinitost, odnosno utemeljenost u stvarnosti. Dakle, kod Grillparzerovih dnevnika riječ je o fenomenu dnevnika kao stvarnosnoj

¹ Izrazi za autobiografske oblike pisanja jesu na njemačkom jeziku "autobiographisches Schriftum" i "Selbstzeugnisse". - Navodim nekoliko značajnih radova o dnevniku: Richard M. Meyer, "Zur Entwicklungsgeschichte des Tagebuchs". U: isti, *Gestalten und Probleme*. Berlin, Georg Bondi Verlag 1905., 281-298; Albert Gräser, *Das literarische Tagebuch*. Studien über Elemente des Tagebuchs als Kunstform. Saarbrücken, West-Ost-Verlag 1955.; Wilhelm Grenznann, "Das Tagebuch als literarische Form", *Wirkendes Wort*, 9/1959., br. 2, 84-93; Klaus Günther Just, "Das Tagebuch als literarische Form", u: isti, *Übergänge*. Probleme und Gestalten der Literatur. München-Bern, Francke Verlag 1966., 25-41; Peter Boerner, *Tagebuch*. Stuttgart, Metzler 1969.; Horst Rüdiger, "Das Tagebuch als Literatur". Versuch über das Tagebuch als literarische Form". U: *Jahrbuch 1975. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung*. Darmstadt-Heidelberg, Lambert Schneider Verlag 1975., 24-35; Rüdiger Görner, *Tagebuch*. München und Zürich, Artemis Verlag 1986. kao i monografiju o dnevniku kroz posljednja četiri stoljeća njegova pisanja: Gustav René Hocke, *Europäische Tagebücher aus vier Jahrhunderten*. Motive und Anthologie. Wiesbaden und München, Limes Verlag 1986., 536 + 600 str.

² R. M. Meyer, *nav. dj.*, 294.

³ Prema Franz Grillparzer, *Grillparzers Sämtliche Werke in zehn Bänden*. Stuttgart, J. G. Cotta'sche Buchhandlung: Dritte Ausgabe 1880. Zehnter Band, u radu ću citirati primjere iz autobiografije: "Selbstbiographie 1791-1836", 1-185, kao (Selbst, broj stranice), dnevničke bilješke s putovanja po Francuskoj i Engleskoj: "Tagebuch aus dem Jahre 1836. Paris und London", 243-370, kao (Tb, broj stranice), zapise s putovanja po Italiji, odnosno Rimu i Napulju iz 1819. godine: "Reise-Erinnerungen an Rom und Neapel 1819", 211-242, kao (Reise, broj stranice).

Pomnom usporedbom izdanja iz 1880. i kasnijeg nedatiranog, ovostoljetnog izdanja (Franz Grillparzer, *Grillparzers Werke in sechzehn Teilen*. Herausgegeben von Stefan Hock. Deutsches Verlagshaus Bong & Co, o. J., Fünffzehnter Teil) utvrdila sam da su "Reise-Erinnerungen an Rom und Neapel 1819" iz 1880. godine isto što i "Tagebücher: 1819. Reise nach Italien" u kasnijem izdanju, tj. da je riječ o dnevničkim bilješkama s istoga putovanja. Tako i "Tagebuch aus dem Jahre 1836. Paris und London" iz 1880. godine ima isti sadržaj kao i "Tagebücher: 1836. Reise nach Frankreich und England", 187-283, iz kasnijeg izdanja. - Iz izdanja Grillparzerovih djela u šesnaest svezaka citirat ću one dijelove (dnevnicu odnosno zapisi s putovanja) kojih nema u svesku iz 1880. godine budući da novije izdanje sadrži sve dnevničke bilješke od 1808. do 1866. Dnevničke bilješke u ovom su izdanju obilježene brojevima (od 1-286) čega ćemo se pridržavati i mi navodeći u zagradi oznaku Tb, broj bilješke i godinu, npr. (Tb 61/1808.).

dokumentaciji koji europska dijaristika u gotovo nepromijenjenu obliku i neprekinutu slijedu poznaje već više od četiri stoljeća.⁴

Dnevnici su se postupno počeli objavljivati tek po njegovoj smrti, iz njegove ostavštine. Od mladosti on je dokumentirao svoju borbu za identitet kao čovjek i pisac, rastrzan između ljubavi i sklonosti za prirodno, lijepo i umjetničko, što je naslijedio od majke, i očeve osjećajne okrutnosti i strogoće.

Bez obzira je li bila riječ o dnevniku ili, kasnije, o autobiografiji, Grillparzer je očito pripadao onim piscima koji su i u svjedočanstvima o samome sebi oponašali svoj veliki uzor, Goethea. Potonji je, naime, s nenadmašnom pedantnošću, iz dana u dan, od mladih dana pa gotovo do kraja života, bilježio ili diktirao sve što mu se činilo važnim, makar bilješka za jedan dan ne bila dulja od jednog retka. Grillparzerovi dnevnici ne mogu se usporediti s Goetheovim po učestalosti bilježenja iz dana u dan. Jer, on je zapisivao neredovito i često vrlo škrto, kratke dnevničke bilješke rijetko je obilježavao nadnevkom, a poneka godina predstavljena je samo jednim kratkim unosom. Grillparzer je bio čovjek duha, koji je rado maštao i sanjario, pa je i čin pisanja doživljavao kao sputavanje i ograničavanje duha. Međutim, dnevnički zapisi bili su ne samo nepogrešiv seizmograf njegova psihofizičkog stanja i raspoloženja nego i dokument o sazrijevanju jednog od najvećih dramatičara na njemačkom jezičnom području. Ako su obimom i bile kratke, bogatstvo bilježaka bilo je u njihovu sadržaju. Okrenut samome sebi i svojem unutarnjem svijetu, Grillparzer je često bespoštedno ogolijevao samoga sebe na način kako je to činio njegov drugi uzor, Jean-Jacques Rousseau, u svojim *Ispovijestima*.⁵ Pokatkad on je narcisoidno isticao svoja svojstva i vrijednosti da bi u sljedećem trenu pao u tmurno samooptuživanje i jadanje nad vlastitom sudbom:

Ich bin unter einem unglücklichen Sterne geboren; ich kann keinen Freund finden! (...) (Tb 3/1808.)

Mir mangeln nicht nur die meisten guten Eigenschaften, nein, die bösen, die lasterhaften haben bei mir ein so großes Übergewicht, daß ich oft vor mir selbst zurückschaudere. (...) Wenn ich liebe, liebe ich so, wie vielleicht noch niemand oder doch nur sehr wenige geliebt haben; mein Gefühl läßt sich nicht beschreiben, mit nichts vergleichen. (Tb 5/1808.)

Es ist doch in der Tat sonderbar, daß bei mir alles anders ist als bei andern Menschen! Soll ich diesen Zug als ein Beleg meines Wertes oder Unwertes ansehen? (Tb 16/1808.)

Dnevničke bilješke prvog mladenačkog razdoblja (od 1808. do 1811.) posvećene su razmišljanjima o samome sebi, ljubavnim sanjarijama i stjecanju

⁴ O razlikama između "pravog" dnevnika i književnog kao uistinu *pravog* dnevnika u smislu umjentičkog djela vidjeti disertaciju Slavije Kabić, *Dnevnik kao književni oblik u njemačkoj književnosti nakon 1945. godine: Max Frisch, Marie Luise Kaschnitz i Peter Handke*. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet, Zagreb 1998., 348 str. (kompjutorski ispis), posebno poglavlja: "Ideja dnevnika" (1-15) i "Dnevnik kao književni oblik" (81-96).

⁵ Grillparzer zapisuje 1822. godine u dnevnik: "Ich lese Rousseaus *Confessions* und erschrecke darin mich selbst zu sehen." (Tb 92/1822.) - O Rousseauu, njegovim manama i slabostima kao i lažljivosti zapisanoga vidjeti npr. Tb, 93,94,96,97,98 /1822.

prijatelja, ali i donošenju prvih sudova o Schilleru i Goetheu. Prvog idola Schillera iz 1810. godine (Tb 34, 36, 39/1810.) smjenjuje ubrzo, nakon samo pola godine, novi uzor Goethe (Tb 34, 35/1810.), a devetnaestogodišnji dijarist zapisuje razmišljanja o njima navodeći ne samo nadnevak već i vrijeme bilježenja:

23. Juni, 12 Uhr abends. Es ist sonderbar, daß Schillers Werke mir nur dann so ganz unausstehlich vorkommen, wenn ich an sie denke (...), dahingegen Goethes Schriften mir bei der Lesung bei weitem nicht so gut gefallen, als wenn ich in der Folge der Bilder aus denselben vor meiner Seele vorübergleiten lasse. (...) (Tb 36/1810.)

Razdoblje od 1812. do 1819. predstavlja samo devet dnevničkih bilježaka (55-63), a 1819. godine dvadesetosmogodišnji Grillparzer pošao je na prvo putovanje u inozemstvo. Koliko god da je u nekim situacijama pokazivao hrabrost i otpor prema životnim udarcima i padovima, toliko bi ga bavljenje njima na posljetku toliko iscrpilo da je krajnji izlaz bio "bijeg" iz Beča. Odušak u kriznim situacijama Grillparzer je pokušavao naći na putovanjima.⁶ Tada je vodio kratke dnevničke bilješke, ali one su na svoga pisca imale pozitivan psihološko-edukativni učinak jer se on činom pukoga pisanja oslobađao nagomilanih neuroza i pritisaka, a istodobno je, upoznavajući nepoznate krajeve i ljude i kritički se odnoseći prema njihovom načinu života, kulturi i umjetnosti ponovno uspostavljao kontakte s njima, blizinu kojih je pomno birao ili je, još više, sasvim izbjegavao.

I u samom dnevničkom tkivu primjećuju se razlike između "kućnih" dnevnika i dnevnika s putovanja. Vizualna je razlika, primjerice, u češćem navođenju nadnevaka, premda se dijarist ne drži redovitog vođenja dnevnika uz dana u dan niti obilježavanja događaja s punim nadnevcima. Ponekad mu je dostatan dan u tjednu i broj dana (npr. "subota, 17."), pokatkad samo dan u tjednu (npr. "nedjelja"), povremeno se pojavljuje samo ime mjeseca, ili čak potpuniji nadnevak ("petak, 15. travnja").

Na putovanjima on je mrzovoljan, lošeg raspoloženja i vječno zanovijetalocjepidlaka prema svemu prosječnom, svakodnevnom i uobičajenom. Originalno, izvanredno, prirodno plijene njegovu pozornost i tada opisi doživljenog i viđenog postaju topli, smireni i umjetnički oblikovani:

Das Bild vom Meere in meiner Phantasie war allerdings mächtiger, gewaltiger gewesen als die Wirklichkeit, und doch fesselte mich der Eindruck so, daß ich mich kaum trennen konnte, ich hatte mir das Meer nämlich nicht so schön gedacht, nicht so unbeschreiblich schön.⁷ (Tb 64/1819.)

Grillparzerove dnevničke bilješke zadržavaju slučajnosti, njegove spontane reakcije na vanjske događaje svih vrsta (npr. posjet kazalištu ili operi, kritičke

⁶ Usp. Franz Grillparzer, *Grillparzers Werke in sechzehn Teilen*. Herausgegeben von Stefan Hock. Deutsches Verlagshaus Bong & Co, o. J., Fünftehnter Teil: "1819. Reise nach Italien", 43-94; "1826. Reise nach Deutschland", 122-136; "1836. Reise nach Frankreich und England", 187-283; "Reise nach Griechenland", 287-319.

⁷ Prema izdanju Grillparzerovih djela u šesnaest svezaka dnevnik s putovanja po Italiji iz 1819. godine jest samo jedna dnevnička bilješka, 64., str. 43-94.

ocjene izgleda glumaca i pjevača i njihovih umjetničkih dosega, opisi sudskih rasprava ili sjednica engleskog parlamenta, dojmovi iz Louvrea ili dvoraca Versailles i Trianon, posjeti londonskoj zapadnoj i istočnoj luci, izleti s prijateljima, posjeti poznatim prijateljima, detaljniji opis karaktera neke ličnosti koja ga je na bilo koji način "izazvala", npr. Børnea, Heinea, operne ili kazališne zvijezde) popraćene su čestim, uvodnim mislima o vlastitoj ne baš sretnoj sudbini ili lošem zdravstvenom stanju.

Na temelju dnevničkih bilježaka mogu se odrediti i prekretnice u Grillparzerovu životu. Vrijeme prvih uspjeha završilo se njegovim putovanjem u Italiju (1819.), a deset turobnih godina obilježila su njegovo putovanje u Njemačku (1826.) i posjet dvjema europskim metropolama Parizu i Londonu (1836.). Poneke dnevničke bilješke duge su oko stranicu ili stranicu i pol te se doimlju kao retrospektiva u smislu prave autobiografije. Pritom nije samo riječ o tome da Grillparzer pokatkad pripovijeda o događajima koji se nisu neposredno dogodili - jer, tematika dnevnika/dnevničke bilješke mogu biti i događaji koji su se dogodili prije puno vremena kao i oni tek dogođeni - već dojmu o "završenosti" pridonosi sama tehnika pripovijedanja.

U vrijeme kad opet vodi "kućni" dnevnik, 1823. godine, on zapisuje riječi o važnosti vođenja dnevnika:

Ein poetisches Tagebuch zu führen, d.h. keinen Tag vorübergehen zu lassen (...), das müßte für vieles helfen und vor allem zu Sammlung, Ruhe und Klarheit führen. Ich will mir's vornehmen. (Tb 121/1823.)

Premda nam kao usporedni uzorci služe Grillparzerovi zapisi s putovanja po Italiji iz 1819. godine i dnevnik iz 1836. s putovanja u Pariz i London, dakle, oba autobiografska dokumenta imaju za podlogu *putovanje*, iz njih se može rekonstruirati jedan dio osobnosti njihova autora, u najmanju ruku onakva slika o samome sebi koju je potomstvu sâm želio ostaviti o sebi.

Budući da bilježi zgode s putovanja, njegov "Tagebuch aus dem Jahre 1836. Paris und London" ("Dnevnik iz 1819. godine. Pariz i London") zapravo je putopisni dnevnik koji Grillparzer, po vlastitim riječima, redovito vodi, a pokatkad svakih nekoliko dana jer uslijed mnoštva novih dojmova u jednom danu ili lošega raspoloženja to ne stigne učiniti na kraju svakoga dana.

Tako pod nadnevkom "London, 26. svibnja", prve londonske bilješke, a na putu je od kraja ožujka ("danas mjesec dana da sam na putu", 30. 4., str. 287), naknadno zapisuje i komentira posljednja pariška događanja, tj. vrijeme od odlaska iz Pariza, 15. svibnja 1836. (str.315):

Ich nehme spät wieder mein Tagebuch zur Hand, und die Wahrheit zu sagen, habe ich so zeimlich die Lust dazu verloren. Wie und warum, wird die Folge zeigen. (Tb, 313; London, 26. Mai)

Tradiciju, koju su europski dijaristi (ali i autobiografi-ispovjednici, npr. J.-J. Rousseau) gajili stoljećima, otpočinjujući svoje dnevničke bilješke "zdravstvenim biltenom" ne zapostavlja ni Grillparzer: kratko i jezgrovito izvještavanje o zdravlju (posebice ako je ono loše) i provedenoj noći na početku je gotovo svake nove

bilješke. Vrijeme je također vrlo važan faktor jer o njemu ovisi piščevo raspoloženje, a može, po mišljenju mnogih dijarista, biti od velike pomoći prilikom kasnijih prisjećanja na proteklo vrijeme, posebno ako se radi o retrospektivnom autobiografskom djelu. O jelu konzumiranom tijekom prethodnoga dana dijarist unosi bilješke i onda ako je ono na njega ostavilo izvanredan dojam, ali i ako je u gostima pio samo čaj:

Mein Zimmer ist unbehaglich. Feuer im Kamin wäre mir recht angenehm. (Tb, 256; 16. April)

Die Körperstimmung wieder etwas gedrückt. Besinnung und Erinnerungskraft besonders schwach. Weiß mich am folgenden Morgen kaum zurecht zu finden, was am Tage vorher geschehen. O die Zeit meines Lebens! Ich habe geträumt bis heute, weiß es, und werde forträumen bis zum Tode. (Tb, 272; Samstag, den 23. April)

Mein Bett blieb Eis, und die Glieder starren. (Tb, 290; 2. Mai)

Um halb zwölf Uhr nach Hause in mein kaltes Bett. (Tb, 300; 3. Mai)

Eine fürchterliche Nacht zugebracht. (...) Alle Anzeichen eines starken Fiebers. (Tb, 306; Samstag, den 7. Mai)

(...) Wir gehen gegen neun Uhr. Ich zu Brant, dem ich's versprochen habe. Trinken Thee und ennuyren uns. (Tb, 275)

Das vortrefflichste Mittagsmahl gehalten, dessen ich mich in meinem Leben erinnere. Ein Kalbsbraten, wie aus einem Elephanten ausgeschnitten und weich und saftig, wie ein junges Huhn. Vortreffliche *pies*. Käse, Salat, roh zu essen, was ich nicht versuchte. Porter. Ale, wie ich es nie getrunken. (Tb, 328; posjet kraljevskom dvorcu Hamptoncourt)

Za razliku od autobiografa Rousseaua, koji detaljnim opisivanjem svojih bolesnih i "bolesnih" stanja njih samo konstatira, ali im ne nalazi lijeka, dijarist Grillparzer spremno uviđa klice svoje nesreće, premda ga svijest o točnoj "dijagnozi" ne čini nimalo sretnijim:

Das eigentliche Unglück ist, daß ich das Fehlerhafte, das Absurde meiner Stimmungen und Eigenthümlichkeiten völlig einsehe (...) (Tb, 267)

Dijarist Grillparzer ostavlja vrlo upečatljiv dojam grozničavog bjegunca s mjesta "zločina", od samoga sebe i od Beča, ali kojega stanje vrućice i nestrpljivosti u fizičkom i psihičkom smislu prati i za čitavoga putovanja koje je zamislio kao osobođenje. Bojažljiv i sramežljiv, njegovo utočište postaje samoizolacija, i premda je dovoljno tašt i svjestan da bi od kontakata s nekim ljudima mogao imati i koristi, on izbjegava susretanje s njima, posebno s onima čije ga društvo iritira ili ga može politički kompromitirati (npr. L. Börne), dok se na kraju, zapleten u mrežu vlastitih proturječnosti ne kažnjava mišlju o povratku kući, a da nije ispunio svrhu udaljavanja od doma:

(...) So angenehm es mir einerseits ist, hier immer mit Deutschsprechenden umzugehen, so hindert es mich andererseits, mich ins Französische hineinzudenken,

und ich weiche der Unterhaltung in dieser Sprache aus. Ueberdieß mein Widerwille gegen jede Gesellschaft und Unlust zu sprechen. Ich werde nach Wien zurückkommen, wie ich es verlassen, der Zweck der Reise läge im Gegentheil. Meine gewöhnliche Zuflucht zu Brant. (Tb, 258; Sonntag, den 17. April)

Paris fängt mir an, zur Last zu werden, und der Gedanke an meine Heimath ist mir unerträglich. (Tb, 307; Samstag, den 7. Mai)

Nakon mjesec dana izbivanja od doma i domovine, on se ironički zapituje za istinski razlog svoga putovanja da bi, kada uviđa da mu ono još nije pomoglo, vragolasto zaključio:

Zu sehen? Ich suche Zerstreung? Zerstreut wäre ich wohl genug. Wenn ihr Zweck aber Sammlung, Fassung, Ermuthigung gewesen wäre, so bin ich davon so weit entfernt, als da ich von Hause abging. Indeß, vielleicht kommt die Wirkung, wie bei den Bädern, hinten nach. (Tb, 287; Samstag, den 30. April)

Po dolasku u London on se kritički osvrće na dane provedene u Parizu, povjerava dnevniku razlog kretanja na put ("neka vrsta pokore") da bi u nastavku negirao upravo izgovoreno opravdavajući se zbog neuspjeha namjere banalnim razlozima.

Nadobudnomu se putniku Grillparzeru, koji želi upiti što više slika, mirisa i duha nepoznatih krajeva čitatelj može ili diviti zbog poduzetog putovanja ili ga možda sažalijevati zato što je daleko od kuće, s malim novčanim sredstvima i stoga upućen na pomoć dobrih prijatelja; s druge strane, čitatelj se čudi npr. njegovom postupku kada zbog vlastite "udobnosti" trpi hladnoću u sobi (zbog čega je u vrućici, ne spava po cijelu noć, ustaje ukočen iz ledene postelje itd.) jer bi mu smetala sluškinja koja bi u sobi nadgledala vatru u kaminu. On kao da uživa mučevići se i kažnjavajući se sitnicama koje su mu potom dobra izlika kada ne poluči namjeravani (a podsvjesno možda neželjeni) uspjeh.

Ich hatte mir die *Reise* einmal als *eine Art Buße*, als einen Versuch auferlegt, mich an Menschen und äußere Thätigkeit wieder zu gewöhnen. (...) Immer auf dem Punkte, in literarische Bekanntschaften hineingezogen zu werden, welche zu vermeiden meine bestimmte Absicht war. Dazu schlechtes Wetter, schlechte Wohnung, üble Laune. (Tb, 313-314; 26. Mai; kurziv S. K.)

Slično dvama velikim putopisnim dnevnicima 18. stoljeća, Hamannovu i Herderovu,⁸ čija se noga poput Grillparzerove našla na nepoznatom, engleskom (u Grillparzera još i francuskom) tlu, te kojih tuđa sredina i nedostatno poznavanje jezika sili da u vođenju dnevnika otkrivaju putove k sebi, Bogu i svijetu, i Grillparzer se, još u Beču, a potom u Parizu, plaši nepoznatoga kraja i ljudi čiji jezik je svladao samo u pismenom obliku te u Parizu gotovo svakoga dana uzima instrukcije iz čitanja engleskoga jezika. Opsjeđa ga, štoviše, proganja, pomisao da će se uskoro susresti s ljudima koje neće moći razumjeti, a niti oni njega, a samo stoga što ne pozna dovoljno njihov jezik (Tb, 313; 26. 5. 1836.).

⁸ Vidjeti Slavija Kabić, *Dnevnik kao književni oblik...*, poglavlje "Dnevnik kao književni oblik", 81-96.

Svjestan da u London dolazi kao poznati austrijski pisac, Grillparzer se plaši neuspjeha i podsmijeha ljudi čiju je nazočnost zbog lošeg iskustva često izbjegavao. I sâm se tako označava u bilješci za dan 15. svibnja 1836., a prije ukrcaja u brod za Englesku:

Daß ich so von allen Banden des Lebens losgetrennt bin, eben so unwillig, das Vergessensein zu ertragen, als die Lasten der Berühmtheit, wenn ich dieß Wort brauchen darf. (Tb, 316)

Njegovi "izleti" u društvo primjeri su frustracijâ koje na njega istodobno djeluju i odbijajuće i privlačeće, ali činom bilježenja svojih reakcija i razmišljanja on daje oduška svojim psihičkim tegobama. Dnevničko-putopisne introspekcije i refleksije na svijet oko sebe nisu na prvi pogled detaljističke i prodorne kao npr. Rousseauove, ali zahvaćaju poput skalpela Grillparzerov mikrokozmos te im "uspijeva da naoko psihički sindrom sumblimiraju u formi umjetničke kreativnosti":⁹

Ich bin für die Gesellschaft verdorben. Ich kann mit Niemand sprechen, an dem ich keinen Herzensantheil nehme. Es unterhält mich mehr, einem Redlichen stumm gegenüber zu sitzen, als mit einem Zweifelhaften noch so geistreich zu conversiren (...) (Tb, 256-257; 15. April)

Mittags beim Gesandten gegessen. Gut empfangen.(...) Doch einige Aufhorchereien, ob man mit Börne und Heine schon gesprochen. Die Ministerin den Börne gelobt. Heißt das, wenn nicht - obschon. Ich finde es natürlich. Habe nun mein Futter. Werde nicht leicht wieder hingehen. (...) Die Söhne benehmen sich, als ob ich eben aus China angelangt.

(Tb, 263; Dienstag, den 19. April - na ručku kod njemačkoga poslanika u Parizu)

Dienstag, den 10. Mai, S.K. Schreibe der Gräfin einen der artigsten Briefe, die seit Erfindung der Schreibkunst je geschrieben worden sind. (Tb, 311)

Wieder eine meiner politischen Voraussagungen eingetroffen! Wäre ich nicht so bête, d.h. ehrlich, und Herr meiner Stimmungen, ich hätte einen Staatsminister abgeben können. (Tb, 274; Samstag, den 23. April)

Kao što se u datim okolnostima u kontaktima s ljudima prikazuje umilnodvornički, ali zato buntovnički ponosito pred predstavnicima bilo kojih vlasti, za što njegova autobiografija pruža dovoljno dokaza, jednaku kritičku neumoljivost provociraju u njemu spomenici kulture ili loše kazališne i operne izvedbe.

Dok ga je monumentalnost crkve Sv. Petra ("crkva za talijansku pobožnost"; Sv. Stjepan u Beču je "crkva za njemačku pobožnost" - Reise, 214) ili katedrale Notre-Dame mogla donekle osvojiti tek nakon nekoliko razgledavanja, on s oduševljenjem opisuje uspinjanje na aktivni vulkan Vezuv i pogled na more:

⁹ Robert Pichl, "Schreiben als Therapie". Zu Franz Grillparzers Tagebüchern. U: *Lesezirkel* (Literaturmagazin, Wien): "Das europäische Tagebuch", Wien, 4. Jg., Nr. 25, Mai 1987, 8.

Dazu die glühende Rauchsäule vom Gipfel und das blaugrüne Meer zu seinen Füßen, - ich konnte während meines ganzen Aufenthaltes in Neapel nicht satt werden, ihn zu betrachten und mich zu freuen. (...) Die Sonne senkte sich glühend ins glühende Meer, vor uns begann's zu dämmern, schon leuchteten die Rauchsäulen des Vesuvs, und die Lava brannte.(...) (Reise, 233, 234; Freitag, den 14. 5. 1819.)

Tako će i ushićenje parkom pred dvorcem Trianon u njemu probuditi strast za uspoređivanjem svega s domaćim, austrijskim, bez obzira tko će u njegovim očima biti "pobjednik":

Welcher Park! Im ganzen Leben habe ich nichts Schöneres gesehen. Soll man hier die Natur bewundern oder die Kunst? Dazu schien die Sonne warm, das getretene Gras duftete, die Luft offenbar blauer als bei uns. Ich schlug an meine Brust. Ich war wie ein Kind. Alles so schön, so schön. (Tb, 309; Sonntag, den 8. Mai)

Iako je razočaran londonskim Towerom, kraljevski dragulji na kraju ga potiču na nimalo "rodoljubnu" usporedbu:

Der Tower weit unter meiner Erwartung. Das Aeußere imposant. Das Innere kostet sieben Shillinge und ist nicht sieben Pence werth. Rüstungen, Waffen. Die Kronjuwellen über alle Beschreibung prächtig, besonders die Krone, die allein mehr werth sein dürfte, als das Königreich Dalmatien. (Tb, 331; Donnerstag, den 26. Mai)

Osim subjektivnog stava, pokude, razočaranja ili oduševljenja izgledom izvođača ili izvedbom, usporedbom s dostignućima austrijskih umjetnika, Grillparzerove kazališno-operne primjedbe o vremenu i trajanju predstave, cijeni ulaznice, načinu "umetanja" jedne predstave u drugu, bezobraznoj i neobrazovanoj rulji-publici, predstavljaju za zainteresiranog suvremenika (kao i teatrologe) vrijedne dokumente vremena. Koliko važnim je držao upravo te "sitnice", vidljivo je da su one našle mjesta i u njegovoj autobiografiji.

Odmah po dolasku u Pariz (1836.) on odlazi u *Théâtre français* te, vidjevši da predstava *Don Juan* doživljava već 75. izvedbu, iskreno kliče: "Glückliche Theater! Glückliche Autoren! (Tb, 247; za razliku od austrijskih prilika gdje predstava jedva da ima nekoliko izvedbi).

Na drugoj predstavi mimika glumaca oduševljava ga u tolikoj mjeri da zanemaruje i samu radnju, ali ne propušta istaći jednu gotovo "neopisivu" scenu u kojoj glumica pljuje kralju u lice (Tb, 248; predstava o Filipu II. i Karlu V.).

Kao što je Kafka sa strašću odlazio na kazališne predstave da bi poput dječarca sanjario o mogućem susretu s glavnom glumicom, ali i da bi napisao kritički sud o upravo odgledanom, tako i Grillparzer, iskusnim okom zainteresiranog promatrača i sa smislom za detalj, zapisuje u dnevnik svoje razdražljivo-ogorčene ili pak oduševljene primjedbe:¹⁰

¹⁰ Usp. Robert Pichl, *nav. dj.*, 8: "Jede Reise nützt er zu exzessiven Opern- und Theaterbesuchen, wobei ihn in Italien die virtuose Darstellung, in Paris die Ausstattungs- und Inszenierungskunst und in London das absolute Rollenbewußtsein der Schauspieler begeistern."

Lucrezia Borgia (Théâtre porte St. Martin), die schlechteste Vorstellung, die ich hier noch gesehen. (...) Dazu die eigentliche Sprache der Leidenschaft. Ich wußte Niemand in Deutschland, der das machen könnte. Bei dieser Aufführung ging aber Alles verloren. (Tb, 259; Sonntag, den 17. April)

Die englischen Schauspieler haben etwas Festes, auf sich selbst Beruhendes, Männliches, das außerordentlich wohl thut. (Tb, 321; bez datuma ili pod 26. 5.)

Uvijek iznova suočavam se s pitanjem zašto nam i da li dnevnik postaje važan dokument i vremena i dokument o samoj ličnosti pisca, kakvu sliku sebe i vremena njegov autor želi ostaviti suvremenicima i/ili budućim naraštajima te što zapravo tražimo u njegovim stranicama ili između redaka. Nanovo se, kao i kod svakoga velikog dijarista, nameće zaključak da će slika, bez obzira na iskrenost ili prešućivanja, biti to bolja i zanimljivija ukoliko je predmet tj. ono što (ličnosti i događaji) dijarist bilježi intrigantnije i privlačnije za čitatelja, a da se tome pridruži i što zanimljivija i osebnija ličnost samoga pisca.

Grillparzer je svoje suvremenike i kolege po peru koje je susretao na putovanjima ocrtavao bilo na stranicama dnevnika, u svojoj autobiografiji ili u drugim spisima. Nekim se susretima unaprijed veselio i vidljivo je da mu je stalo da na poznate njemačke pisce ostavi dobar dojam.

Premda mu na početku imponira druženje s poznatom ličnošću - primjerice, Ludwigom Börneom (1786. -1837.) - Grillparzer, plašljiv zbog svojih iskustava s vlastima u domovini, uzmiče pred njim u strahu da ne bude politički kompromitiran, kada vidi da se Börne vrlo anagažira oko političkih izbjeglica iz različitih krajeva Europe. Budno Grillparzerovo uho i srce usredotočuju se na Börneova politička razmišljanja, a on sâm načinom izvještavanja želi relativizirati moguću žestinu Börneovih riječi:

Börne herzlich, gutartig. Keine Erwähnung von Politik. Nur ganz einfache Verunglimpfungen beiderseitiger Regierungen, Systeme und Bureaukraten. (...) Er trägt seinen politischen Haß gegen Goethe, den Aristokraten, nur auf Goethe, den Dichter über. (...) Ich mochte beides nicht. Wir fuhren zusammen in die Stadt. Am Tuileriengarten trennen wir uns. Er zu seinem radikalen Diner, ich am Place Vendôme zur Gräfin Kielsmansegge. (Tb, 312-313; Dienstag, den 10. Mai)

O čuvenom posjetu Goetheu u dnevnicima nema ni riječi, ali je o njemu Grillparzer naširoko izvijestio u dokumentu pisanom u službene svrhe, svojoj autobiografiji.

Naime, Grillparzer, koji je čitava života izbjegavao pisati o svom osobnom životu, posebice o svojoj intimi, koji je smatrao nevažnim potomstvu ostaviti podatke o nastanku svojih djela ili o životnim udarcima koji su ga snašli,¹¹ držeci

¹¹ Stefan Hock, "Einleitung des Herausgebers" u: *Grillparzers Werke in sechzehn Teilen*. Deutsches Verlagshaus Bong & Co, o. J., Vierzehnter Teil, 9: "Diese ablehnende Haltung des Dichters ist aus seiner Opposition gegen die beiden mächtigen Bewegungen zu verstehen, die in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts aufeinander gefolgt sind, und die bei aller sonstigen Verschiedenheit die Neigung zum Theoretisieren gemeinsam haben: die Romantik und den Hegelianismus."

bitnim samo sâma djela, pisanjem svoje autobiografije *Selbstbiographie 1791-1836*¹² (*Autobiografija 1791. - 1836.*) za potrebe carske Akademije znanosti u Beču,¹³ posmrtno je svim zainteresiranim priredio najveće iznenađenje jer je upravo autobiografija postala najsjajniji, ili možda najneočekivaniji biser iz ostavštine.

Ono o čemu u vremenu od rođenja 1791. godine do 1836. godine, dakle do svoje četrdesetipete godine, Grillparzer piše u svojoj autobiografiji, jesu njegovi doživljaji i susreti, jednom riječju i prije svega bolna i gorka iskustva o kojima se za života ustručavao javno govoriti odnosno objaviti ih. Čitatelj se nada da će iz nečijeg opisa vlastita života steći što istinitiju, uzbudljiviju, *pravu* sliku umjetnika i čovjeka na temelju koje će moći shvatiti ne samo njega i njegovo djelo već i društvenu zbilju doba iz koje je potekao i koje ga je oblikovalo. Istodobno svaki autobiograf se otkrivajući skriva i skrivajući otkriva, a na čitatelju je da iz složenog mozaika slika pokuša sâm dokučiti i stvoriti vlastitu predodžbu o nekoj ličnosti.

Budući da je sâma djela držao najboljim zastupnicima svojih ideja, da su po njemu ona sâma trebala govoriti za sebe jer je "previše govora našu književnost samo vrlo razvodnilo",¹⁴ djelo memoarskoga karaktera kao što je autobiografija, činilo se samo njegovim izvršavanjem obveze prema Akademiji.

Svoju sramežljivost pred javnošću, kad govori o osobnim stvarima, kao ni svoj ljubavni život, on nije doticao ni u vlastitu životopisu, ali ono što odlikuje Grillparzerov životopis jest nenašminkana istinoljubivost kojom prije svega piše o sebi. Kao što ponekad zna pretjerati u samohvali, bilo da je riječ o brzini pisanja neke drame ili o vlastitome domoljublju, povoljnom dojmu za koji osjeća da je na nekoga ostavio, na drugom mjestu će se pokuditi ili priznati očaj zbog nedostatka hrabrosti ili kompleksa manje vrijednosti u ophođenju s velikanom do čijeg mu je mišljenja vrlo stalo (npr. Goethe).

Tri različita stava sredine o njemu ili mišljenje o samome sebi (hvala-pokuda: Grillparzer kao član bečkoga društva; trezvenost: Grillparzer-književnik kao vlastiti kritičar; samohvala: Grillparzer po odlasku iz Weimara), svaki zapisan u "razmaku" od dvadesetak stranica, ali koja se odnose na različita razdoblja njegova života, ilustriraju piščevu nakanu da o sebi govori iskreno, nepokolebljivo, makar bilo i neugodno:

In Wien bestehen über meine geselligen Talente die entgegenseztlichsten Ansichten. Die Einen finden mich höchst liebenswürdig, die Andern unerträglich. (Selbst.,120)

Wir mindern Poeten müssen uns an die Consequenzen der Natur halten, die großen Dichter sind aber nur darum groß, weil sie auch die Inkongruenzen der Natur zur Geltung und Wirklichkeit zu bringen im Stande sind. (Selbst.,137)

¹² Franz Grillparzer, "Selbstbiographie 1791-1836", *Grillparzers Sämmtliche Werke in zehn Bänden*. Stuttgart (J. G. Cotta'sche Buchhandlung:Dritte Ausgabe) 1880. Zehnter Band.. - U radu kao (Selbst., broj stranice).

¹³ Franz Grillparzer bio je član (današnji naziv) Austrijske akademije znanosti od 14. svibnja 1847. godine te je, kao i ostali članovi, bio zamoljen da napiše autobiografiju za Akademijin almanah. Pisao ju je između 1851. i 1854. godine.

¹⁴ Heinrich Laube, "Einleitung zur ersten Ausgabe". U: *Grillparzers Sämmtliche Werke in zehn Bänden*. Stuttgart (Cotta: Dritte Ausgabe) 1878. Erster Band., str. XVI.

(...) Am Tage meiner Abreise gab mir das sämmtliche Weimar einen Abschiedsschmaus im Schützenhause, zu dem Goethe auch seinen Sohn hinausgeschickt hatte. (...) Ich war damals eine deutsche Celebrität. (Selbst.,153)

Iskreno i neštedimice, hvaleći i kudeći, on bilježi svoje dojmove o odnosima prema drugima, onima koji su mu bili skloni i pomagali mu (npr. stariji grof Stadion, dramaturg J. Schreyvogel), kao i onima koji su mu zagorčavali život, o susretima s poznatim ljudima svoga vremena (Goethe, knez Metternich, Heine, Börne, Friedrich Schlegel, Ludwig Tieck itd.).

Na prvi pogled, a s obzirom na predmet djela, vlastito Ja, Grillparzerova autobiografija minijaturno je izdanje Rousseauovih *Ispovijesti*,¹⁵ s jedinom velikom razlikom: stariji Rousseau se, počevši s ispovijedanjem nekih pedesetak godina prije, neobičajeno slobodno, štoviše, besramno razotkriva i u svojim ljubavnim pustolovinama i sklonostima, dok to područje svoga života Grillparzer gotovo bez iznimke zadržava za sebe.

Slično Goetheovoj, i Grillparzerova autobiografija - kao i velika većina drugih životopisa - počinje karakterističnim opisom vlastita rođenja i sažimanjem karakternih osobina roditelja iz kojih se retrospektivno čita i autobiografov odnos prema njima:

Ich bin zu Wien am 15. Januar 1791 geboren. Mein Vater war Advokat, ein streng rechtlicher, in sich gezogener Mann. (...) Meine Mutter war eine herzensgute Frau, plagte sich mit ihren Kindern, suchte Ordnung herzustellen, die sie, die Wahrheit zu sagen, selbst nicht gar genau hielt, und lebte und webte in der Musik, die sie mit Leidenschaft lebte und trieb. (Selbst., 3-4)

Predma autobiografija ima nekih 185 stranica i ne zaokružuje čitav književnikov život, važno je zadržati se na nekim za Grillparzera sudbonosnim životnim iskustvima ili za kasnije naraštaje vrijednim znanjima o autoru. To su: opis stvaralačkoga čina; piščeva iskustva s cenzurom; odnos pisca prema vlastima i vladarima, Grillparzer i domoljublje; susret s Goetheom.

Grillparzer je potekao iz srednje stojeće obitelji. Za nju je nakon rane očeve smrti i ekonomske propasti prouzrokovane Napoleonovim ratovima morao preuzeti skrb, dajući i instrukcije i samoobrazujući se. Ekonomska nesigurnost koja ga je kao državnoga činovnika pratila čitavoga života udruživala se s udarcima iz neposredne radne okoline. Podmetanja i ogovaranja zavidnih osoba uništavala su mu osjećaj potpunosti i sklada sa samim sobom koje je ionako teško postizavao. Budući da je u svom književnom radu nastojao zadržati samostalnost u odnosu na one o kojima je uspjeh njegovih djela itekako ovisio, tim je veći bio njegov ponos o nepotkupljivosti kada, osvrćući se na proteklo vrijeme, može zapisati:

Nie hat ein Journalist oder eine Celebrität von mir einen Brief erhalten, mit Ausnahme von zweien, als Antwort auf vorhergegangene von ihrer Seite. Ich stand

¹⁵ Jean-Jacques Rousseau, *Ispovijesti*. Knjiga prva. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske 1982. (prijevod Radovan Ivšić); isti, *Ispovijesti*. Knjiga druga. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske 1982. (prijevod Radovan Ivšić).

immer allein da, wurde daher auch anfangs von allen Seiten angegriffen und später ignoriert, was ich mit hochmüthiger Schadenfreude hinnahm, obgleich es mir später die Lust an der Hervorbringung verkümmerte. (Selbst., 107)

Sâm stvaralački čin, od pomanjkanja volje ili odustajanja od ideje, uzrokovani vanjskim nepovoljnim okolnostima, ali i preokret u raspoloženju kada bi od utjecajnog znalca-prijatelja došlo ohrabrenje da nastavi s radom, rasvjetljuje čovjeka kojemu je vrlo često nedostajalo psihičke snage i samopouzdanja, koji se olako predavao i zatvarao u svoj unutarnji svijet u kojemu mu nitko nije mogao naškoditi. Tek u autobiografiji Grillparzer je ispunio obećanje za koje je za života tajio da na njemu radi, a to je opis procesa nastajanja (ponajprije) svojih komada.

Na primjeru nastanka drame "Die Ahnfrau" ("Prababa") - u otprilike dva tjedna - može se uočiti da je Grillparzeru podrška znalaca bila i nužna i poticajna, da je stvarao u nekoj vrsti kreativnog bunila koje ne bi prestajalo do praizvedbe. Dok bezuspješno pokušava osmisliti ideju za dramu "Die Ahnfrau" (praizvedba 31. 1. 1817.), tješi ga prijatelj i tadašnji dramaturg Hofburgtheatra Schreyvogel (West):

Als ich ihm nun sagte: es geht nicht, erwiederte Schreyvogel: Dieselbe Antwort habe ich einst Goethen gegeben, als er mich zur literarischen Thätigkeit aufmunterte; Goethe aber meinte: Man muß nur in die Hand blasen, dann geht's schon. (Selbst., 64)

Riječi uzora Goethea za malodušnoga Grillparzera postaju čudotvornim lijekom, one su poput božanske poruke koju se ne smije iznevjeriti (Selbst, 65).

Sa stranica autobiografije rađa se lik pisca koji mukotrpno i sustavno istražuje građu za novi komad, na stotine ispisanih stranica nađenih u ostavštini kao predradnje za dramu o "Ottokaru" pružaju sliku o ozbiljnom i zaigranom zanatliji Grillparzeru koji promišlja i promišlja svaki sljedeći korak. U životu kralja Ottokara on nalazi sličnosti s Napoleonovom sudbinom jer su, po njemu, oba protagonista snažni muškarci-osvajaci bez prave zloće. Zaključujući da gotovo svi događaji, koji mu trebaju, već postoje u povijesti i u sagama, daje se na marljivo kopanje po bibliotekama istražujući austrijsku i češku povijest: "Ich war damals noch fleißig und notirte und excerpirte in ganzen Massen!" (Selbst., 115).

I dok pokušava raditi na vlastitu komadu "Traum ein Leben" (dok je istodobno Schreyvogel preradio Calderonov "Leben ein Traum" za njemačke pozornice), on opisuje borbu s nedostatkom koncentracije i pomanjkanje inspiracije. Autobiograf Grillparzer slika razočarano, malodušno, gubitničko Ja i njegovo mjesto na književnoj pozornici dvadesetih godina 19. stoljeća (Selbst, 167).

Ideje o "pravljenu" prave povijesne tragedije otkrivaju Grillparzera kao mislioca i teoretičara koji je, zasigurno polazeći od Aristotelova shvaćanja povijesti i književnosti, duboko uranjao u problematiku odnosa stvarnosti i mašte, povijesne zbilje i stvaralačke uobrazilje, učio od velikih prethodnika, uspoređivao njihova djela sa svojim stavovima i bez lažne skromnosti svoju malu poetiku povijesne tragedije htio ostaviti budućnosti. Posebno upečatljiva posljednja je

rečenica o "znanju" historičara i pjesnika. Ona pjesnika stavlja na više postolje, ali zato od njega traži i veću odgovornost u slobodi oblikovanja građe:

(...) Das eigentlich Historische aber, nämlich das wirklich Wahre, nicht bloß der Ereignisse, sondern auch der Motive und Entwicklungen, gehört so wenig hierher, daß, wenn heute Urkunden aufgefunden würden, die Wallensteins völlige Schuld oder völlige Unschuld bewiesen, Schillers Meisterwerk nicht aufhören würde. Das zu sein, was es ist und, unabhängig von der historischen Wahrheit, bleiben wird für alle Zeiten. Shakespeare fand Das, was man damals *history* nannte, vor und hat es eben auch kultiviert. In allen seinen historischen Stücken ist aber seine eigene Zuthat das Interessante: (...) Der Geschichtsschreiber weiß wenig, der Dichter aber muß Alles wissen. (Selbst., 115-116)

Premda je kao mlad čovjek dramama "Die Ahnfrau" i "Sappho" stekao ugled austrijskog pisca prvoga reda, a koji ga je pratio čitavoga života, njegov uspjeh je gotovo u pravilu bio popraćen netrpeljivošću pretpostavljenih mu osoba na radnome mjestu u ministarstvu financija, kasnije u državnom arhivu, ličnosti u vladajućim krugovima te iznad svega moćnom cenzurom tj. zabranom ili odugovlačenjem davanja dozvole za izvođenje nekoga djela.¹⁶

Nevidljiva, ali vrlo djelotvorna i "ubojita" institucija cenzure na čudnovate se načine poigravala Grillparzerovim djelima, posebice onima koje su i autor i kritičari ocijenili kao njegove najrodoljubnije. Često se navode riječi da pravi talent ne može uništiti ili makar ugušiti nikakva cenzura, ali upravo život Franza Grillparzera po riječima Heinricha Laubea iz 1878. godine proturječi svim tim dobrim mislima i uljepšavanjima: "Börne sagte seiner Zeit, die Censur vernichte die Reime, tödte die Frucht im Mutterleibe. Man kann wirklich fragen: Was alles ist für Grillparzer im Reime erstickt, im Mutterleibe getödtet worden? - Gewiß viel."¹⁷

Od trenutka kada moćni Metternich (od 1809. ministar vanjskih poslova) ovladava i vanjskim i unutarnjim bićem velikoga habsburškog carstva, kada se mali čovjek povlači u sebe, a uši moćne tajne policije i cenzorske nevidljive škare nastoje državu zaštititi od svih nepoćudnih misli i ljudi i stvaralaštvo pa tako i život Franza Grillparzera bivaju budno nadzirani.

Premda pod zaštitom čuvenoga državnika i od 1813. ministra financija grofa J. Ph. Stadion (1763. - 1824.) i samoga cenzora, prijatelja Josepha Schreyvogela (1768. - 1832.), od 1816. godine dramaturga Hofburgtheatra, daleko veći broj drugih zaštitnika državnih interesa i zavidnika svojski se trudio da Grillparzeru ogorča život.

¹⁶ O austrijskoj cenzuri i njezinu utjecaju na prilike i ljude u hrvatskim krajevima vidjeti radove Ivana Pederina: "Austrijska cenzura od 1810. do 1848. i njezin utjecaj na razvitak knjižnica u Dalmaciji", *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 30 (1987.), Zagreb 1989., 19-44; "Organi austrijskog nadzora nad tiskom u Dalmaciji poslije 1848", *Arhivski vjesnik* 35-35 (1991.-1992.), 1992., 121-138 (daljnja literatura o temi); "Tommaso pod okom austrijskog redarstva i njegovo rodoljublje", *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 34/1992., Zadar 1992., 197-235; "Austrijska tajna policija u izgradnji političkih i intelektualnih elita", *Acta Histriae VII*, Kopar 1999., 619-632.

¹⁷ Heinrich Laube, *nav. dj.*, str. XX.

Pjesma "Am Campo vaccino" (ili "Die Ruinen des Campo Vaccino") objavljena u "Aglaji" (1820.), almanahu bečkoga izdavača Walishausera, a nastala za njegova boravka u Italiji 1819. godine, nije se svidjela ni caru, ni Metternichu ni novoosnovanoj Crkvenoj stranci, te Grillparzer, oklevetan kao Jakobinac i bezbožnik po prvi put mora iskusiti djelotvornost cenzure, ali i napisati pismo u obranu pjesme njegovoj ekscelenciji, predsjedniku policije, grofu Sedlnitzkom.¹⁸

U gotovo sarkastičnom tonu Grillparzer u svojoj životnj priči prepričava "život" pjesme koja bi, da nije došla pod udar cenzure, bila zaboravljena odmah po objavljivanju. Premda je ton priče ozbiljan, osjeća se autorovo potajno uživanje zbog uspjeha pjesme koju, eto, ni cenzura nije mogla spriječiti. To je i poučan primjer koji u povijesti tiskanoga materijala nije bio ni prvi ni posljednji, dokaz da čovječja radoznalost može biti jača od bilo koje zabrane, ali i da zabrana za zabranom može sasama uništiti egzistenciju umjetnika:

Die Censur that alles Mögliche, um ihren Fehler wieder gut zu machen. Mein Gedicht wurde aus sämmtlichen, noch in Wien befindlichen Exemplaren herausgerissen, zum großen Schaden des Verlegers, der seine Almanache neu binden lassen mußte. Leider aber verfehlte diese Verfügung ihren Zweck. Wie ich gesagt, waren vierhundert unverstümmelte Exemplare bereits ins Ausland versendet worden. Diese ließen nun die Liebhaber verbotener Schriften und des Skandals überhaupt mit großen Kosten sämmtlich wieder zurückbringen. Wer sich ein gedrucktes Exemplar verschaffen konnte, schrieb wenigstens aus einem solchen mein Gedicht ab, und nie hat irgend eine meiner Arbeiten eine solche Verbreitung in meinem Vaterlande erhalten, als dieses Gedicht, das, wenn man es unbeachtet gelassen hätte, von dem verehrungswürdigen Publikum ohne Geschmack auf der Zunge gefressen worden wäre, wie Gras. (Selbst., 105)

¹⁸ "Anhang zur Selbstbiographie". U: *Grillparzers Sämmtliche Werke in zehn Bänden*. 1880, Zehnter Band, 192-199: U pismu pod naslovom "Vertheidigung des Gedichtes: 'Am Campo vaccino' gerichtet an Se. Excell. Graf Sedlnitzky" Grillparzer opravdava pisanje pjesme pjesničkim razlozima: "Endlich zu der am Meisten mißverstandenen Stelle. Rom Colosseum, ober dessen Eingang höchst unzweckmäßiger Weise ein Kreuz gemalt ist (ich wenigstens finde es über dem Eingang einer Arena zu wilden Thier-Kämpfen aufs Geringste ebenso übel angebracht, als wenn wir es an unsere Schauspielhäuser malen wollten) - von diesem Colosseum wird gesagt:

Und damit, verhöhnt, zerschlagen,
Du den Martertod erwarbst,
Mußtest du das Kreuz noch tragen,
An dem, Herrlicher, du starbst.

Das heißt doch, unbefangen genommen, nichts als:

Du stehst da mit dem Kreuz auf deiner Schulter, wie Einer, der zum Tode geführt wird und das Werkzeug seiner Hinrichtung noch selbst zum Richtplatze tragen muß. Daß hier das Kreuz nicht in seiner christlich symbolischen, sondern in seiner natürlichen, als ein im Alterthume sehr gewöhnliches Instrument der Todesstrafe genommen wird, leuchtet Jedem ein, der das Gedicht ohne Prävention liest. (...) Wenn man sagt: Ueberall in der ganzen Welt möge und solle das heilige Zeichen der christlichen Religion stehen, nur nicht hier, nur nicht an diesem Kampfplatz für wilde Thiere, nur nicht an diesem durchaus heidnischen Gebäude, wo es nicht hin gehört - ist das ein Ausfall gegen das Kreuz? (...) Ich bitte, nach den Aufklärungen, die ich jetzt gegeben, das Gedicht noch einmal zu lesen, und Alles wird deutlich sein."

Sudbina drame o kralju Ottokaru, "König Ottokars Glück und Ende", mogla je, ironički govoreći, u neka druga vremena poslužiti kao predložak za novi komad. Bile su, naime, protekle dvije godine otkako je Grillparzer "Ottokara" bio predao cenzuri, ali odgovor nije stizao: "Er war bei der Censur eingereicht worden, dort aber verschwunden." (Selbst. str. 123)

Tako duga neizvjesnost tjera Grillparzera da posjeti dvorskog savjetnika Gentza u državnoj kancelariji. Sav suspregnuti bijes i razočaranje umjetnika dugotrajnim iščekivanjem izbijaju na vidjelo u opisu stana i izobilja na svakom koraku, znakovito je pritom uočavanje tinte s perom na stolu kao simbola vlasti, a riječ, "odvratan", za dojam o stanu vrlo utjecajne ličnosti kao da se proširuje na piščevo mišljenje o funkcioniranju državnih institucija. Pritom miran ton posljednjih kratkih rečenica treba ostaviti dojam dostojanstvenoga pisca premda on u sebi kipi od bijesa:

Noch erinnere ich mich des widerlichen Eindrucks, den die Wohnung des Mannes auf mich machte. (...) Gentz empfing mich kalt, aber höflich. Er hatte mein Stück allerdings empfangen und gelesen, aber bereits wieder abgegeben. Ich ging. Neuer Kreislauf, neue Ungewißheit, zuletzt Verschwinden aller weitem Spur. (Selbst, 124)

Tek kada se za komad zainteresira i carica ("die damals regierende Kaiserin"), on se začudo odmah i pronalazi (Selbst., 124), te nakon što ga je carica pročitala, car dao odobrenje pa se i cenzura složila da je djelo dobro i hvalevrijedno, moglo se pristupiti podjeli uloga i postavi komada na pozornici Hofburgtheatra (19. 2. 1826.).¹⁹

Premda njegov sljedeći komad "Ein treuer Diener seines Herrn" ("Vjerni sluga svoga gospodara"; praizvedba 28. 2. 1828.) nije imao problema s cenzurom, jer je Grillparzer vjerovao da je izabrao građu koja će mu pričinjati najmanje poteškoća kod cenzure (Selbst., 154), autora se nakon praizvedbe obavještava da Njegovo veličanstvo želi postati njegovim *jedinim vlasnikom* (Selbst., 156). U kafkinskoj situaciji u kojoj svaka odluka može postati kobnom, Grillparzer vjerno

¹⁹ F. Grillparzer, Selbst., 129-130: Završavajući opis cenzorske volje nad komadom o Ottokaru, Grillparzer prepričava anegdotu o cenzuri ("Censur-Anekdote") koja se odigrala nekoliko godina poslije kada ga je jedan službenik cenzorskog dvorskog mjesta ("Censurhofstelle") upitao zašto tako malo piše. "Ich erwiderte ihm: er, als Beamter der Censur, müsse den Grund wohl am Besten wissen. Ja, versetzte er, so seid ihr Herren! Ihr denkt euch immer die Censur als gegen euch verschworen. Als Ihr Ottokar zwei Jahre liegen blieb, glaubten Sie wahrscheinlich, ein erbitterter Feind verhindere die Aufführung. Wissen Sie, wer es zurückgehalten hat? Ich, der ich, weiß Gott, Ihr Feind nicht bin. - Aber, Herr Hofrath, versetzte ich, was haben Sie denn an dem Stück Gefährliches gefunden? - Gar nichts, sagte er, aber ich dachte mir: man kann doch nicht wissen! - Und Das sprach der Mann im Tone der wohlwollendsten Gutmüthigkeit, so daß man wohl sah, der mit den Angelegenheiten der Literatur vertraute Beamte habe nicht die geringste Vorstellung von literarischem Eigenthum, sowie daß die Arbeit des Dichters wenigstens eben so viel Anspruch auf Geltung und Vergeltung habe, als die des Beamten oder der Handwerkers." - Nakon novih iskustava sa cenzurom (pjesma "Auf die Genesung Ferdinands, des Gütigen", naknadne zgrade s komadom "Ein treuer Diener seines Herrn") Grillparzer na str. 166. gorko priznaje: "(...) Die Ereignisse bei Gelegenheit meines Ottokar und des treuen Dieners hatten mich belehrt, daß historische Stoffe zu behandeln in den österreichischen Landen höchst gefährlich sei. Reine Empfindungs- und Leidenschafts-Tragödien aber verlieren ihr Interesse bei des Dichters zunehmenden Jahren."

rekonstruira "informativni" razgovor, postupke cenzure i "uvjeravanja", on slika vrijeme straha i neslobode, osobne hrabrosti, nužnih kompromisa i bezgranične despotske nadmenosti ovjekovječene u bezličnom trećem licu "se" (njem. "man"):

(...) es wäre vielmehr die Meinung, daß ich in meinen Forderungen nicht allzu ängstlich sein sollte; (...) Auf meine Entgegnung: man werde mich doch nicht für so erbärmlich halten, daß ich eine meiner Arbeiten für Geld vom Erdboden verschwinden lassen wollte, erwiderte man mir: die Frage ob? wünschten Se. Majestät ganz außer der Verhandlung gelassen, es handle sich nur um das Wie? - Ich führe Das alles wörtlich genau an. Da man mir mein Stück im Nothfalle auch ohne Einwilligung wegnehmen konnte, dachte ich auf Auskunftsmittel. Ich sagte daher der Wahrheit gemäß, daß ich gar nicht mehr Herr über mein Stück sei. (...) Der Kaiser könne sein Geld ausgeben, ohne daß das Stück, und zwar ohne meine Schuld, der Oeffentlichkeit entzogen werde. Ich sah, mit welcher Freude der Präsident diese meine Aeußerung aufnahm, wie denn überhaupt in dem ganzen Vorgange eben so gut ein Tadel gegen die Censur, die mein Stück erlaubt, als gegen mich selbst, der es geschrieben hatte, verborgen lag. Er forderte mich auf, diese meine Bemerkungen schriftlich aufzusetzen und ihm zur weiteren Beförderung zu überreichen. (Selbst., 157)

U smirenom tonu Grillparzer završava epizodu, postajući Kafkin "Josef K.": premda je predao dopis, nitko mu ne odgovara niti ga se pripušta k odgovornoj osobi, a potom se, nakon nekoga vremena, situacija razrješava, a da nikad nije doznao tko je caru mogao naknadno nešto loše reći o djelu koje mu se prvotno svidjelo (Selbst., 158).²⁰

Tek kasnije, nakon što je prevladao razočarenje 1848. godinom i njezinim posljedicama, mogao se nositi s ambivalentnom strukturom svoje ličnosti i pomiriti svoje stavove o vremenu i svijetu u kojem je živio i koji su često bili pogrešno tumačeni kao rezignacija.

U "Prilozima za autobiografiju" zapisuje za ožujak 1848. oprezne riječi o slobodi (tiska) koju treba znati razumno i oprezno rabiti, a ne vladati se poput mlada kadeta koji s tek dobivenom sabljom ide u napad. To je i trenutak da u burnim vremenima potvrdi svoje jake rodoljubne osjećaje kao Austrijanac, probudene još Napoleonovim ratovima, vjerujući zakonima svoje domovine kada ih i nije držao mudrima.²¹

²⁰ Usp. Kafkinu dnevničku bilješku od 27. kolovoza 1916. (*Tagebücher 1910-1923*. Herausgegeben von Max Brod. S. Fischer Verlag o. J., 512) kada se uspoređuje s Flaubertom, Kierkegaardom i Grillparzerom te je zaključuje riječima: "(...) Mit Grillparzer stimmt der Vergleich vielleicht, aber Grillparzer scheint dir doch nicht nachahmenswert, ein unglückseliges Beispiel, dem die Künftigen danken sollen, weil er für sie gelitten hat."

²¹ "Beiträge zur Selbstbiographie", *Grillparzers Sämmtliche Werke in zehn Bänden*, 1880, Zehnter Band, str. 384-385 (ožujak 1848.): "Die Leute sagen mir, nun habt ihr die Preßfreiheit, nun schreib! sprich zum Volke! (...) Die Preßfreiheit ist ein *scharfes Schwert*. (...) ich war immer stolz, ein Österreicher zu sein. Wenn mir literarische Freunde über unser Zurückgebliebensein in der Bildung klagten, und wie das übrige Deutschland geringschätzig auf uns herabsehe, so dachte ich mit Georg in Götz von Berlichingen: guckt ihr - I und so weiter. Ich war immer stolz, ein Österreicher zu sein. Ich habe nie im Auslande drucken lassen, nie stand ein Wort von mir in den deutschen Journalen. Selbst die

Koliko god su upravo iz vladarske kuće stizale odluke koje su mu onemogućavale normalno življenje i kao državnog službenika i kao književnika, u Grillparzerovim proturječnim stavovima prema caru i carici oslikava se i proturječnost njegova karaktera: čas se iskazuje kao odani podanik koji je slijep na njihove nerazumne postupke (cenzura), čas svoje nedodvoravanje uzdiže u visine, ponosan na svoju neovisnost.

Vijest da carica boravi Rimu (1819.) u isto vrijeme kad i on, povod je Grillparzeru da svoju vladaricu opiše kao jednu od izvanrednih i najobrazovanijih žena, osobu poznatu po duboku religioznom uvjerenju, da bi odmah dodao kako se njegova vlastita religioznost nije previše kretala u crkvenim oblicima hoteci time demonstrirati pravo na vlastitu slobodu makar se ona kosila sa službenom politikom kuće Habsburg. (Selbst., 94).

U dnevničko-putopisnoj bilješci iz 1819. godine - kada caricu vidi na putu prema Vezuvu - on je doživljava kao mitsko biće:

Hier begegneten wir der Kaiserin, die, grün verschleiert, auf einem Maulthiere reitend, nur von ihrem Obersthofmeister und einigen Frauen begleitet, den Berg hinabstieg und sich fast feenhaft ausnahm, so beritten und begleitet mitten im Zauber dieser Wunderwelt. (Reise, 233-234)

Međutim, u autobiografiji, njemu je ispod časti da se sâm nameće za audijenciju jer sebe drži jednakovrijednom osobom:

(...) wenn die Kaiserin mich eines Gesprächs würdigen will, braucht sie mir nur Tag und Stunde zu bestimmen, mich aber aufzudringen oder durch Hinterthüre einer solchen Ehre theilhaftig zu werden, widerspricht meinen Grundsätzen. (Selbst., 94)

Domoljubna osjećanja pisac će stjecajem okolnosti (npr. zahtjev za pripadajućom mu povišicom naslovljen na cara) čak izjednačiti s ljubavlju prema vladarskoj kući i tako poreći načela o vlastitoj neudvornosti (kad obrazlaže zahtjev za povišicom naslovljen na cara). Ipak, među recima "ljubavne izjave" kao da struji ironična lukavost pisca koji je iskusio djelovanje tihe prisile državnog aparata nad sobom pa se razmetanje više shvaća kao (lukava) fraza, a manje kao istinski izljev ljubavi:

Die Vaterlandsliebe war geradezu mit meinem Innersten verwachsen. (...) Ich hatte mich deßhalb auch mit dem übrigen Deutschland nicht ganz befreunden können. Diese Liebe des Vaterlands trug ich nun auch gar zu gern auf die regierende Familie, als die Repräsentanten desselben, über. So wenig Gutes mir bis dahin noch von ihnen widerfahren war, so brauchte es doch unendlich lange, bis ich mit Einem oder dem Andern von ihnen mit mir selbst aufs Reine kam. (Selbst., 162)

Censurgesetze habe ich geachtet, weil ich glaubte, es zieme dem rechtschaffenen Mann, sich den Gesetzen seines Vaterlandes zu fügen, gesetzt auch, sie wären absurd."

On se, poput Rousseaua, žali nad svojim lošim društvenim statusom, koje ovisi o volji vlasti-vladara,²² ali se ne dodvorava carskim vlastima po svaku cijenu. Naprotiv, pomnjivo čitanje obrana²³ vlastitih djela, nakon što bi ih cenzura zabranila, otkrivaju umješnoga advokata-branitelja vlastitih ideja koji se razumnim argumentima obračunava s duhovnom ograničenošću pretpostavljenih. Njegova naivnost, hinjena ili iskrena, dovođila ga je u neugodne i nimalo bezopasne situacije u odnosu na vlast. Želja da se pokaže lojalnim Austrijancem završavala bi tako da se zbog neshvaćenoga ili krivo protumačenoga (rodoljublja =) stiha izrečenog u djelima morao opravdavati tj. ispričavati carskoj kući čija se moć temeljila na domoljublju. Jednom riječju, Grillparzer je istodobno htio zadovoljiti obje stane, čitateljstvo i vlast, biti slavljena i uspješna ličnost tiho se dodvoravajući vlastima, ali je u njegovu slučaju jedno uključivalo i drugo: postojao bio "žrtveno janje" vlasti.

Na stranicama autobiografije Grillparzer spominje podosta suvremenika koje je susretao na putovanjima i premda bi ih samo letimično upoznao, većinu ovjekovječuje karikaturno i u kratkim skicama, ponekad blagonaklono ugrađujući u dojam i svoje mišljenje o njihovu stvaralaštvu.²⁴

²² "Anhang zur Selbstbiographie", *Grillparzers Sämmtliche Werke in zehn Bänden*, 1880, Zehnter Band, 191: "Es gibt Staaten, die Akademien und Pensionen für Literatoren haben; Österreich hat sie, vielleicht aus guten Gründen nicht; (...) Lebte ich in Frankreich oder England, so wäre mein Lebensunterhalt nach drei gelieferten dramatischen Arbeiten gesichert, in Wien bin ich ohne Mittel und wahrlich in Verlegenheit, wenn die allgemeine Hofkammer mich nach Dienstestrenge behandelt." -

²³ Zbog pjesme "Am Campo Vaccino" morao je podnijeti izvješće njegovoj ekscelenciji grofu Sednitzkom, predsjedniku policije u obranu pjesme (1819.); Pjesma "Auf die Genesung Ferdinands, des Gütigen" (1832.) napisana sa željom za skoro ozdravljenje prestolonasljednika, princa Ferdinanda, bila je protumačena suprotno njegovoj namjeri. Ponavljanje riječi "dobar" moglo je uvrijediti carske dvore, a sâm Grillparzer u autobiografiji (str. 163) zapisuje da će njegovu "duhovnost, intelekt" otkriti tek budućnost, što je moglo implicirati da je budući vladar "dobar, ali priglu". Pjesma je doživljela put sličan onom koji je prošla pjesma "Am Campo Vaccino": "Einerseits beruhigte mich die ausnahmslose Billigung so vieler gescheiter Leute über die Furcht einer möglichen üblen Deutung, andererseits mußte das Gedicht der Censur vorgelegt werden, die, wenn sie ein Arges fand, es ohnehin verbieten würde. (...) Die Druckbewilligung wurde verweigert, zugleich aber das Gedicht in unzähligen Abschriften verbreitet. Gerade Diejenigen, die von dem Prinzen übel dachten, sahen in meinen Versen eine beabsichtigte Verspottung desselben. Feile Schufte schrieben in gleichfalls abschriftlich verbreiteten Knittelreimen gegen mich und mein Gedicht. Es war ein literarisch-dynastischer Aufruhr." (Selbst., 163-164)

²⁴ Iz Grillparzerove autobiografije navodim najefektnije "ocjene" suvremenika:

*Ludwig Tieck (Selbst., 134): "Trotz seiner mannigfachen Gaben habe ich doch Tieck nie leiden mögen. Im Komisch-Parodischen ist er mitunter vortrefflich, und wenn nichts das Formlose seine Anlage wäre, er hätte ein guter Lustspiieldichter werden können."

*Jean Paul (Selbst., 134): "(...) im Gegensatz von Tieck, eine wirkliche und wahre Empfindung; er ging ihr aber als einem Genußmittel nach und verfiel dadurch in Empfindelei. Da nun zugleich seine Phantasie nicht gleichen Schritt hielt, so gerieth er, so oft die Empfindung vorherrschte, in Nebelgestalten, und wenn er objektiv sein wollte, auf Gemeinheiten."

*Friedrich de la Motte-Fouqué (Selbst., 135): "(...) der, in voller Uniform und mit Orden geschmückt, Niemand Anderer als Baron Lamotte Fouqué war. Wenn man gegenwärtig den Namen Fouqué nennt, so verziehen sich die Gesichter zu spöttischem Lächeln, damals aber war er in so hoher Geltung, daß ein großer Theil der Nation ihn dem Altmeister Goethe an die Seite setzte. Ich besitze noch ein gestochenes Portrait von ihm, das durch seine Inschriften und Embleme nicht weit von einer Apotheose entfernt ist."

Ipak vrhunac Grillparzerove čitave autobiografije jest opis njegova susreta s Johannom Wolfgangom Goetheom (1749. -1832.).

Te 1826. godine Goethe je sedamdesetsedmogodišnjak, slavljena ličnost kao književnik, znanstvenik i državnik. Strahopoštovanje prema starom majstoru kojemu on, Grillparzer, dolazi u pohode u Weimar, njegovo iščekivanje prijema, dojmovi pri susretu i razgovori s njim, strahovanja mlađega pisca (tada mu je tridesetipet godina) da će se osramotiti ako ostane sâm u razgovoru s velikanom riječi, vjerojatno su najbolji primjeri autobiografove introspekcije i iskrenoga slikanja vlastite duše. Začuđujuća i iznenađujuća jest činjenica da se pisac ne libi prikazati sebe kao osobu koja se osjeća manje vrijednom u odnosu na neku drugu (Goethea) i to vrlo jasno priznaje, ali "prznica" Grillparzer ne izostavlja ni pokudu gostoprimčeva držanja kada se ono kosi s njegovim vlastitim stavom. Ipak, on koji je brzopole donosio nepovoljan sud o gotovo svakome od svojih kolega, postat će u vlastitim očima, u jednoj epizodi (Selbst., 151), jedan od njih u odnosu na Goethea.

Autobiografija je među Grillparzerovim spisima jedino mjesto koje pruža podatke o jednom književnom povijesnom susretu jer o njemu nema spomena u njegovim dnevnicima.²⁵ Pri kraju svoga weimarskog izvještaja autor priznaje da se ne sjeća svih pojedinosti s toga putovanja, ali se zadržava na opisu postupaka koji su omogućili čuvanje sjećanja od zaborava i koji su mu zasigurno bili okosnica pri pisanju autobiografije:

Ich habe leider über diese Reise nichts aufgeschrieben. Oder vielmehr, *ich fing an, ein Tagebuch zu halten*. Als mir aber durch meine Verwundung in Berlin das Schreiben Anfangs unmöglich, später schwer wurde, entstand eine große Lücke. Das verleidete mir zum Theil die Fortsetzung, zum Theil währte die Schwierigkeit des Schreibens selbst noch in Weimar fort. Ich beschloß daher, unmittelbar nach der Rückkunft in Wien bei noch frischer Erinnerung das Fehlende nachzutragen. (Selbst. 148-149; kurziv S. K.)

Upravo zbog toga čini se važnim prikazati susrete Goethea i Grillparzera i to kao primjer *autobiografskog* zapisa jednoga *austrijskog* autora, koji je iskusio upletanje države (*censure*) u vlastito stvaralaštvo, a koji se usprkos svemu ponosio svojom domovinom nikada ne stremeći da bude i njemački pisac (iako u tomu,

*Adalbert von Chamisso (Selbst., 137): "(...) der mir, bis auf seine langen Haare, sehr wohl gefiel."

*Rahel Varnhagen (Selbst., 138): "Sie sprach und sprach bis gegen Mitternacht, und ich weiß nicht mehr, haben sie mich fortgetrieben, oder ging ich von selbst. Ich habe nie in meinem Leben interessanter und besser reden gehört."

*Ludwig Uhland (Selbst., 169): "In Stuttgart machte ich die Bekanntschaft Uhlands, des letzten deutschen Dichters, der bei sich zu Hause eben so liebenswürdig ist, als in der Fremde schweigselig und neblicht. In Paris hütete ich mich, die französischen Schriftsteller zu besuchen."

²⁵ Bilješka o putovanju po Njemačkoj 140. je po redu. Tek pod 141. F. Grillparzer zapisuje: "Da mein Finger sich immer verschlimmerte und der Wundarzt mir zuletzt alles Schreiben verbot, so will ich jetzt versuchen, abgerissen aus dem Gedächtnisse nachzutragen, soviel ich vermag." (Tb 141/1826.), a u sljedećem retku bilježi (kao sjećanje na prošle dane kada nije mogao pisati): "28. Abreise von Leipzig, 29. September Ankunft in Weimar, 3. Oktober Abreise von Weimar".

opet nije uvijek bio dosljedan!) te je kao uspješni austrijski dramatičar došao na "ogled" svome uzoru i najvećem autoritetu vremena, Goetheu.

Grillparzeru se i s vremenske distance posebno važnim čini opis odijela, boja, držanje velikana, a i književnom povjesničaru (p)opis (dvorski savjetnik Jacob s kćeri Talvj) i karakterizacija gostiju mogu poslužiti kao vrijedan dokument vremena.

Gegen Abend ging ich zu Goethe. (...) und ich vergaß (...), daß ich bei Goethe war. *Endlich öffnete sich eine Seitenthüre, und er selbst trat ein. Schwarz gekleidet, den Ordensstern auf der Brust, gerader, beinahe steifer Ordnung, trat er unter uns, wie ein Audienz gebender Monarch.* (Selbst., 145; kurziv S. K.)

"Tjeskobni" Grillparzer doživljava Goethea kao ukočenog kralja te, iako velikan s njime, nakon kratkoga predstavljanja, zapodijeva razgovor o talijanskoj književnosti i jeziku kod njih, u Austriji, dajući sâm prednost engleskoj književnosti, a to je i vrijeme kada se dopisuje s lordom Byronom, slijedi rastanak u čijoj se završnoj rečenici može osjetiti Grillparzerov žalac:

(...) Er entfernte sich von mir, sprach mit Andern, kam wieder zu mir zurück, redete, ich weiß nicht mehr von was, *entfernte sich endlich, und wir waren entlassen.* (Selbst., 145; kurziv S. K.)

Među mnogim susretima učenika i njihovih duhovnih učitelja ovom je weimarskom opisu jedna od čuvenih "prethodnica" opis leipziškog susreta Gottscheda i Goethea, na neki način protuteža susretu između Goethea i Grillparzera. Goethe - učenik kod Gottscheda (1700. - 1766.) postaje Goethe - autoritet kod Grillparzera. Grillparzerov opis susreta, koji je bez sumnje čitao Goetheovu autobiografiju *Dichtung und Wahrheit* (Poezija i zbilja), može se iz toga kuta čitati kao mala osveta-parodija, ali i kao pokušaj mlađega da oponašajući velikoga majstora u sebi projicira "mladoga Goethea" iz scene s Gottschedom. Mnogo je toga u opisima podudarno: najava susreta, dolazak, opis autoriteta-uzora, od odjeće do držanja, dojam koji ostavlja na goste.²⁶

U ukočenu Goetheovu držanju mlađi autobiograf vidi umišljenost jedne veličine i namjerno distanciranje, on ne može vjerovati da ga je ideal njegove mladosti razočarao. Ubojita ocjena o Goetheu kao da je u Grillparzeru izbrisala dotadašnje duboko poštovanje uzora:

Ich gestehe, daß ich mit einer höchst unangenehmen Empfindung in mein Gasthaus zurückkehrte. Nicht als wäre meine Eitelkeit beleidigt gewesen, Goethe hatte mich im Gegentheile freundlicher und aufmerksamer behandelt, als ich voraussetzte. Aber das Ideal meiner Jugend, den Dichter des Faust, Clavigo und Egmont, als steifen Meister zu sehen, *der seinen Gästen den Thee gesegnete*, ließ mich aus all meinen Himmeln herabfallen. Wenn er mir Grobheiten gesagt und

²⁶ J. W. Goethe, "Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit" (1809 bis 1831). U: *Goethes poetische Werke*. Vollständige Ausgabe. Autobiographische Schriften. Erster Teil. Stuttgart, Cotta Verlag 1952., Band 8, Zweiter Teil: Siebentes Buch, 318-319.

mich zur Thüre hinausgeworfen hätte, wäre er mir fast lieber gewesen. Ich bereute fast, nach Weimar gegangen zu sein. (Selbst., 146; kurziv S. K.)

U sljedećem opisu susreta s Goetheom Grillparzer opet postaje Rousseauov marljivi učenik, do te mjere uživljen u svoje duševno stanje da ne mogu izostati ni suze, obvezni rekvizit u ispovijestima, autobiografijama i romanima 18., ali i 19. stoljeća:

(..) da kam einmal wieder der Knabe in mir zum Vorschein, und ich brach in Thränen aus. Goethe gab sich alle Mühe, um meine Albernheit zu maskiren. (Selbst., 148)

Situaciju sličnu onoj u Rousseauovim *Ispovijestima*, kada je slavjenik nakon uspješne praizvedbe opere trebao biti predstavljen kralju kako bi mu pritom možda bila dodijeljena doživotna penzija,²⁷ opisuje i Franz Grillparzer kada po vlastitim riječima počinja "drugom weimarsku glupost". Kao što je npr. za boravka u Rimu, Parizu ili Londonu u posljednji čas izbjegavao dogovorene susrete s poznatim ličnostima opravdavajući se lošim vremenom ili zdravstvenim tegobama (dnevniku ipak povjeravajući "prave" razloge svoga neodlaska: uobraženost, taština domaćina i sl.) tako se ne odazivlje ni Goetheovu pozivu da provede večer sâm s njim. Otkrivajući razloge neodlaska, priznajući vlastiti strah, Grillparzer je na ovome mjestu autobiografije demonstrirao hrabrost i iskrenost, uzdigao se ponizivši se na način koji čitatelj u autobiografskom djelu itekako cijeni. On je scenu možda mogao i prešutjeti ili, pak, izmisliti susret, razmećući se svojim mudrim razgovorom s Goetheom. Ovako, on je bez obzira na razloge svoga

²⁷ Rousseau pokazuje krajnju hrabrost i nepokolebljivost, ali i lukavost kad se između mjesta plaćenoga službenika-podanika i "statusa" siromašnoga, ali neovisnog i slobodnog umjetnika odlučuje za potonje, odbijajući kraljevu ponudu za doživotnom penzijom (u povodu izvedbe *Seoskog čarobnjaka*). Premda se nije previše brinuo ni za novce od tiskanja svojih djela, ali zato ni zazirao od toga da cijeloga života ovisi o milodarima naklonjene mu gospode i gospođa, odvagujući slobodu u siromaštvu i ovisnost u bogatstvu, Rousseau u ispovijedanju tih događaja daje izuzetan prikaz svoga karaktera ne skrivajući pod krinkom površinskog poštenja i vrlo praktično razmišljanje o posljedicama prihvaćanja same ponude. Na pomisao o susretu s kraljem reagira dvojako (ponos, čast, ali i sramežljivost na javnim mjestima), u mislima susret odmah i otklanja jer bi zbog prirode svoje bolesti (često mokrenje) možda morao iznenada napustiti dvoranu uvrijedivši tako kralja. S druge strane, njegova oda vlastitoj slobodi i nepotkupljivosti zasjenjena je razmišljanjem da bi postajući službenikom u očima javnosti izgubio poštovanje kao slobodni i neovisni mislilac, a da bi možda ipak morao moljakati novce od penzije: "Moja prva misao, osim misli o tome da ću biti predstavljen kralju, odnosila se na moju čestu potrebu da izlazim napolje (...). Da li bih se pred kraljem Francuske oslobodio one svoje proklete stidljivosti zbog koje se uvijek zbunim i pred najbeznačajnijim nepoznatim čovjekom, i bi li mi ona dopustila da smjesta dobro izaberem pravu riječ? Htio sam da pokažem kako duboko cijenim čast koju mi čini tako veliki monarh, ali da se pri tome ne odrečem svog novog ozbiljnog držanja i vladanja. (...) Istina je, izgubio sam godišnju potporu koja mi je donekle bila ponuđena, ali sam se također oslobodio jama koji bi mi ona nametnula. Zbogom istino, slobodo, hrabrosti! S kakvim bih se licem ubuduće usudio govoriti o nezavisnosti i nescibičnosti? Kad bih primao tu potporu, smio bih samo laskati ili šutjeti, a ako mi jamči da bi mi ona bila isplaćivana? Koliko bih morao trčkarati, koliko bih ljudi morao moljakati? Stajalo bi me više muka, i to mnogo neugodnijih, da je sačuvam nego da je uopće ne primim. (...) Priopćio sam svoju odluku Grimmu koji se tome uopće nije protivio. Pred ostalim sam se izgovorio na svoju bolest i otputovao sam još istoga dana. (I.-J. Rousseau, *Ispovijesti*. Knjiga druga, 98).

nedolaska²⁸ iskazao, paradoksalno, i duboko poštovanje prema njemu, jer je iz strahopoštovanja postupio kao sramežljivi učenik prema velikome učitelju:

Ich fürchtete mich, mit Goethe einen ganzen Abend allein zu sein, und ging nach manchem Wanken und Schwanken nicht hin. Diese Furcht bestand aus mehreren Elementen. Einmal schien mir in dem ganzen Bereich meines Wissens nichts, was würdig gewesen wäre, Goethen gegenüber vorgebracht zu werden, dann habe ich meine eigenen Arbeiten erst später im Vergleich mit den Zeitgenossen schätzen gelernt; (...) Wie nun immer, ich ging nicht hin, und Das hat Goethen verstimmt. Mit Recht mochte es ihm auffallen, daß ich die dargebotene Gelegenheit, mich über meine Arbeiten und mich selbst aufzuklären, so gleichgültig versäumte. (Selbst., 151)

Koliko god se u gore opisanoj sceni Grillparzer prikazuje poniznom osobom kojoj nedostaje samopuzdanja, mislima o vlastitoj veličini i mogućem uspjehu, ali i o povrijeđenoj taštini, kad je riječ o dojmu koji je ostavio na Goethea, kao da nastoji ublažiti pretrpljeni udarac:

(...) Nicht er, [Goethe, S. K.] aber die meisten Uebrigen ließen einen Wunsch durchblicken, mich für das Weimarer Theater zu gewinnen, ein Wunsch, der nicht zugleich auch der meinige war. (Selbst., 152)

Als ich am vierten Tage meines Aufenthaltes von Goethe Abschied nahm, war er freundlich, aber abgekühlt. (Selbst., 152)

Er [Goethe, S. K.] hat in der Folge Dieser und Jener in Schriften und Gesprächen erwähnt, meiner nie. *Es scheint, er warf mich mit dem übrigen Gesindel zusammen.* (Selbst., 157; kurziv S. K.)

Možda bi upravo posljednja rečenica bila vjerodostojni moto njegove autobiografije. Jer, tašti i hrabri Franz Grillparzer morao se stalno truditi da za sebe o sebi stvori uzornu sliku koja će mu pružati utočište pred nesklonim vanjskim okruženjem. Ono ga je svojim postupcima stalno ugrožavalo, postupno je uništavalo njegovu volju za stvaranjem i samodokazivanjem te je, bez prijateljske pomoći, Grillparzer iz okršaja izlazio kao malodušni, prgavi, nesigurni i poraženi "antijunak" koji žali samoga sebe. Možda ipak samo pred javnošću, jer duboko u sebi, čini se, on je i dalje ostajao nepokoren, uvjeren u vlastite vrijednosti, nadajući se hvalospjevima koje je po svome mišljenju zaslužio. Međutim, čitajući njegov vlastiti životopis uvijek iznova stječe se dojam da je Grillparzer pisanje životne priče osjećao kao prisilu.²⁹

²⁸ Izbjegavanje susreta s važnim ličnostima ili rivalima postaje općim mjestom autobiografija i dnevnika. Kafki je ta činjenica, potaknuta vjerojatno vlastitim nedostatkom hrabrosti da se s nekim suoči, dobrodošla bilješka za 28. ožujka 1912. (F. Kafka, *Tagebücher 1910-1923*, 174): "28. März. Aus dem Vortrag der Frau Fanta 'Berliner Eindrücke': Grillparzer wollte einmal nicht in eine Gesellschaft gehn, weil er wußte, daß auch Hebbel, mit dem er befreundet war, dort sein würde. 'Er wird mich wieder über meine Meinung über Gott ausfragen, und wenn ich nichts zu sagen wissen werde, wird er grob werden.' - Mein stockiges Benehmen."

²⁹ Usp. riječi Roya Pascala, *Die Autobiographie. Gehalt und Gestalt*. Stuttgart-Berlin-Köln-Main, W. Kohlhammer Verlag 1965., 161: "(...) und wenn er sich bei der Auffassung auch sicher für die

Nakon prikaza glavnih značajki Grillparzerovih "kućnih" dnevnika i dnevnika s putovanja s jedne strane i autobiografije, s druge, postavlja se pitanje o njihovim tematsko-sadržajnim sličnostima budući da je autor bio i dijarist i pisac prave autobiografije. Dva prozna oblika svjedočanstva o samome sebi zauzimaju kalendarsko vrijeme od 1791. do 1836. godine, kada Grillparzer u retrospektivi prekida/završava priču o svome životu (= autobiografiju), odnosno od 1808. do 1836. kada kalendarski završava njegovo drugo veliko putovanje u inozemstvo (= dnevnicu) te je zanimljivo kontrastirati nekoliko primjera koji se odnose na iste ili vrlo slične sadržaje/događaje, ali su ih autobiografsko Ja odnosno dijarističko Ja drukčije doživjeli jer je na njihovo oblikovanje u autobiografiji utjecao protok vremena tj. vremenska udaljenost od trenutka odigravanja događaja i vremena njihova zapisivanja.

Naime, autobiografija, kao opis vlastita života odnosno kao priča o vlastitom životu, uvijek uključuje dvije vremenske ravni: *vrijeme pisanja*, budući da autor gleda unazad i pričom nastoji ispričovijedati svoj život, kao i *vrijeme pojedine predstavljene/opisane faze prošlosti*, npr. djetinjstva, mladosti, zrelosti. Ja koje se sjeća (sadašnje autorovo aktivno Ja: *das erinnernde Ich*) stoji nasuprot Ja koje se sjeća samoga sebe, Ja sa sjećanjem (autorovo pasivno, negdašnje Ja koje se sjeća samoga sebe: *das erinnerte Ich*).³⁰

Karakter autobiografije zapravo je u njezinu dvostrukom položaju. Jaka povezanost s iskustvom odvaja je od fikcionalnih vrsta, prije svega romana, a vlastiti opis života ipak je nešto više od pukog činjeničnog izvještavanja. Iz te podijeljenosti između povijesnog i literarnog/pjesničkog/fikcionalnog rezultiraju njezine strukturne zakonitosti i obilježja. U okviru početne točke pisanja i kraja pisanja djela autor se u bitnome mora pridržavati onoga što se u njegovu životu doista zbilo. On ne smije izmišljati osobe koje uistinu nije sreo, a ni događaje koji se u stvarnosti nisu odigrali:

Es handelt sich also vor allem um Auswahl, Anordnung und Akzentuierung des Stoffes. Aber auch diese Tätigkeit ist nicht der Willkür des Verfassers überlassen. Wohl braucht er Details, isolierte Fakten, nebensächliche Vorkommnisse nicht zu erwähnen; hingegen wird er Geschehnisse und Einflüsse, die für seine Entwicklung wichtig waren, nicht verschweigen dürfen, will er nicht den Vorwurf der Entstellung provozieren.³¹

I dijarist i biograf zaokupljeni su načinom na koji će oblikovati istinu o svom životu, bilo da je riječ o slici koja se o jednoj osobi stvara iz dana u dan

zuerst unwillkommene Aufgabe erwärnte, so vergaß er nie die Bestellung, so daß er weder frei für sich noch für ein unbestimmtes Publikum schrieb."

³⁰ O autobiografiji vidjeti: Roy Pascal, *Die Autobiographie. Gehalt und Gestalt*. Stuttgart-Belrin-Köln-Main, W. Kohlhammer Verlag 1965.; Ingrid Aichinger, "Selbstbiographie", *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*. Begründet von Paul Merker und Wolfgang Stammler. Herausgegeben von Werner Kohlschmidt und Wolfgang Mohr. Berlin. New York, Walter de Gruyter Verlag 2 / 1977., Dritter Band (P-Sk), 801-819; Jan Romcín, "Lebensbeschreibung", *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*. Hrsg. v. W. Kohlschmidt und W. Mohr. Belrin, Walter de Gruyter & Co. 2 / 1965., Zweiter Band (L-O), 8-13.

³¹ I. Aichinger, *nav. dj.*, 806.

(dnevnik) ili da je posrijedi retrospektivno građenje slike jednog života (autobiografija). I Grillparzer spada u autore koji su bili i dijaristi i postajali autobiografi te su im svakodnevno vođene bilješke mogle poslužiti kao podloga za kasnije oblikovanje životne priče. Upravo je *vremenska distanca*, koja može bitno utjecati na oblikovanje sadržaja, jedna od bitnih razlika između dnevnika (sinkrono bilježenje) i autobiografije (dijakrono bilježenje). Ona u sebi nosi u međuvremenu stečeno iskustvo, mnoge nove događaje i doživljaje u vezi s osobom autobiografa, ali i važne društvene i političke promjene koje su utjecale na autobiografa. Mijenjaju se raniji sudovi, otkrivaju značajnosti za koje je čovjek (sada autobiograf) nekad (kao dijarist) bio slijep.

Zajednički dvjema vrstama prikazivanja samoga sebe visok je *stupanj subjektivnosti*. Bitna razlika je u činjenici što je dijarist stalno pod neposrednim dojmom onoga što je doživio, vidio ili o čemu je mislio, dok je autobiograf gledao u činjenice svoga života s vremenske udaljenosti odnosno u njihovu vremenskom razvoju. Georg Misch autobiografiju stoga označava "sintezom", a dnevnik "analizom" individualnog života.³²

Usporedbom dnevnčkih stranica s onima iz autobiografije uočava se razlika: dnevnici se pišu privatnim jezičnim gestusom, autobiografija je namijenjena tuđim očima, pisana je čak po nalogu/zamolbi. Dok su dnevnici nastali kao neposredno bilježenje viđenog i doživljenog, pa se i kratke, ponekad eliptične rečenice shvaćaju kao mnoštvo impresija preobraženih u skice, fragmente, dotle je vlastiti životopis kao vrlo vrijednu podlogu uz dnevnike (ali i pisma, epigrame, aforizme) imao i pjesnikovo iskustvo, a prije svega autorovu nakanu da ono o čemu piše obuhvati što ozbiljnije i dublje. *Usporedni primjeri* za dnevnik i autobiografiju *privatno-osobne naravi* upućuju na glavnu razlikovnu karakteristiku između dvaju autobiografskih oblika: analiza, neposrednost, površnost kod prvoga, sinteza, promišljenost, trezvenost kod drugoga oblika:

DNEVNIK:

In Paris angekommen. Der erste Eindruck keineswegs ein angenehmer. (...) Endlich erinnerten mich meine Füße an die drei durchwachten Nächte und an die sechs andern meiner Reise. (Tb, 245 i 247, bez datuma)

Sonnabend, den 16. [April, S. K.] Meine Hypochondrie kömmt wieder. (...) Courage, mon ami! (Tb, 256)

Sonntag, den 17. [April, S. K.] Gewaltig verstimmt aufgewacht. Dieses leere Herumschlendern ist am Ende doch gar zu armselig. Sollte mich ein wenig mit der Gesellschaft bekannt machen, kann mich dazu aber nicht entschließen. (...) (Tb, 258)

AUTOBIOGRAFIJA:

Das ereignete sich nun, daß, wie wir auf jene Symphonien geriethen, die ich mit meiner Mutter gespielt hatte, mir alle Gedanken wieder daraus zurückkamen,

³² Prema G.R. Hocke, *Europäische Tagebücher...*, 29, bilješka 1.

die ich bei jenem ersten Spielen halb unbewußt hineingelegt hatte. (...) Ich ging an die Arbeit, vollendete die Argonauten und schritt zu Medea. (Selbst.,103)³³

Es hat das ursprünglich Stetige meines Wesens, um mich Kantisch auszudrücken, zum Fließenden gemacht, und selbst mein Gedächtniß, das in der Jugend gut war, wurde durch das immerwährende Abreißen und Neuanknüpfen untreu und schwach. Ich möchte jedem, der etwas Tüchtiges werden will, anrathen, die unangenehme Gedanken fortzudenken, bis sie im Verstande eine Lösung finden. Nichts ist gefährlicher als die Zerstreung. (Selbst., 168)

Grillparzerove pariške dnevničko-putopisne bilješke iz 1836. godine o *kolegama-književnicima*, Ludwigu Börneu i Heinrichu Heineu (1797. - 1856.), suprotstaviti ću zapisu o istim događajima iz njegove autobiografije (pisane između 1851. i 1854.) tako da je u ovom slučaju riječ o vremenskom odmaku od oko petnaest do osamnaest godina.

DNEVNIK:

Dienstag [12. April 1836., S.K.] Schlecht geschlafen. (...) Ich bin ein solches Jagen und Hetzen nicht gewohnt. Will mich mehr schonen und zum Frühstück die Butter weglassen, die mir nicht bekommt. Ich hatte mich herzlich auf ihn gefreut. [L. Börne, S.K.] (...) Im Uebrigen bleiben sich die Deutschen aller Orten gleich. Man muß mit ihnen in einem herzlichen Verhältnisse stehen, um sie nicht abgeschmackt finden. Ich war sehr müde und daher froh, als ich fort kam. (Tb, str. 254-255)

Mittwoch, den 27. April (...) Als ich schellte, öffnete mir ein hübscher, runder, junger Mann im Schalfrocke, der mir wie einem alten Bekannten die Hand reichte. Es war Heine selbst, der mich für den Marquise de Cüstine hielt. Er zeigte große Freude, als ich mich nannte, und führte mich in seine tolle Wirtschaft hinein. (...) Er selbst sieht aber wie die Lebenslust und, mit seinem breiten Nacken, wie die Lebenskraft aus. (...) und ich erfreute mich des seltenen Vergnügens, bei einem deutschen Literator gesunden Menschenverstand zu finden. Er scheint durch die Bundestagsbeschlüsse sehr alterirt und schrieb eben an einer Denkschrift an die abgeschmackte Versammlung. (...) Mit Börne steht er schlecht. Beklagt sich, daß dieser ihn für seinen Freund ausgegeben, was er nie gewesen. Ging nach einer Stunde, herzlich entlassen. Der Besuch hat mich heiter gestimmt. (...) Englisch gelesen. (...) Brant war erstaunt, mich das erste Mal heiter zu finden. (Tb, 280-281)

Dienstag, den 10.Mai, S.K. (...) Er [Börne, S. K.] trägt seinen politischen Haß gegen Goethe, den Aristokraten, *nur* auf Goethe, den Dichter, über. (Tb, 312; kurziv S. K.)

³³ Grillparzer je opisao scenu u kojoj ga je glazba (asocijacija na Proustov kolačić "madten") koju je slušao s majkom, koja je tada već bila umrla, inspirirala za nastavak rada.

AUTOBIOGRAFIJA:

Von den Menschen in Paris waren mir die interessantesten zwei deutsche Landsleute, Börne und Heine. Mit Ersterem kam ich in ein fast freundschaftliches Verhältnis. Börne war gewiß ein ehrlicher Mann, und das politisch Aufreizende in seinen Schriften, oder vielmehr das auf dem höchsten Grad Gesteigerte derselben, kam wahrscheinlich nur daher, daß er die Deutschen für so dickhäutig hielt, daß man mit Prügeln dreinschlagen müsse, um nur die Spur eines geringen Eindruckes zurückzulassen. Er glaubte, ohne Gefahr für die Ruhe Deutschlands sich seinem Tyrannenhaß humoristisch überlassen zu können. (...) Bis auf seinen wunderlichen Haß gegen Goethe fanden wir uns recht gut zusammen. Aber auch dieser Haß war nur³⁴ gegen Goethe's sogenannten Aristokratismus gerichtet.(...) Das Schlimmste³⁵ für unsere Zusammenkünfte war, daß man bei Börne immer deutsche Flüchtlinge antraf, die ihren Unsinn im Tone von anno achtundvierzig anbrachten. (Selbst., 171-172; kurziv S. K.)

Iz navedenih primjera suodnosa dnevnik-autobiografija razvidne su razlike u načinu pisanja, jezičnom izrazu, izboru iz (istih) događaja/doživljaja, pri čemu su autoru nekoć vođene dnevničke bilješke u ovom slučaju zasigurno pomagale u pisanju životopisa, ali mogle pridonjeti i zbunjucim naknadnim zaključcima, ako se nemarno prepisuje: "Von einem Tagebuch erwarten wir alle jene Unsicherheiten, falsche Ansätze, alle Gebundenheit an den Augenblick, die sich darin finden. Von der Autobiographie aber verlangen wir eine einheitliche Formung der Vergangenheit, und wenn Tagebucheintragungen zitiert werden, so brauchen wir den erklärenden, interpretierenden Kommentar des Autors."³⁶

Heinrich Heine očarao je Grillparzera svojim moralnim slobodama, ali mu se divio i kao književniku.³⁷ Dijarist ne propušta priliku da prvi susret s čuvenim pjesnikom zapiše od zvonjenja na vratima do odlaska iz njegovog doma. Sažimajući dojmove svojih susreta s Heinrichom Heineom (najvjerojatnije samo dva: prvi posjet njemu i zajednički objed kod Rothschildovih) Grillparzer se u autobiografiji

³⁴ Po svemu sudeći, čini se da je vremenska udaljenost i/ili brzopletost autobiografa proizvela bitnu semantičku razliku između dnevničke bilješke i autobiografskog zapisa. Mora li umjesto riječi "nur" (samo) u dnevničkom unosu stajati riječ "nun" (sada)? - Međutim, isti dnevnički unos od 10. svibnja navodi i kasnije izdanje *Grillparzerovih djela u šesnaest svezaka*, sv. 15, 240. I autobiografske rečenice iz 14. sveska istog izdanja, 136-137, donose istu riječ ("nur"). Dok se rječica "nur" u autobiografskom pričanju jasno ograničava "samo na mržnju prema aristokratu Goetheu", u dnevničkoj bilješki ona je sasvim zbunjucija jer se shvaća da je Börneova "politička mržnja prema aristokratu Goetheu prešla samo (sic!) na pjesnika Goethea" umjetno vjerojatnijega smisla da je "politička mržnja prema aristokratu Goetheu sada prešla i na Goethea pjesnika".

³⁵ Grillparzerov strah da ga Börne protiv njegove volje uvuče u krug svojih istomišljenika pojačao se otkad je u takvom društvu govorio o tadašnjim prilikama u Austriji da bi o svojem "istupu" sa zaprepastenjem čitao već u sutrašnjim novinama. Pomisao da je članak možda pročitao i austrijski poslanik u Parizu povećala je njegovu nesigurnost i strah od mogućih posljedica kad se vrati u Beč.

³⁶ R. Pascal, *nav. dj.*, 15.

³⁷ Usp. F. Grillparzer: "Ich habe kaum je einen deutschen Literator verständiger reden gehört. So sehr mir Heine im Gespräch unter vier Augen gefiel, ebenso sehr mißfiel er mir, als wir ein paar Tage später bei Rothschild zu Mittag waren." (Selbst., 173-174)

sjeća lošega ekonomskog stanja i maloga stana u kojem je pjesnik živio. Riječi "rekao je dosta laskavih riječi o meni" nema kod dijariste, ali se one nastavljaju ironičnim komentarem autobiografa kojeg također nema u dnevniku. Jednaku malodušnost i nepovjerenje u vlastite pjesničke sposobnosti Grillparzer osjeća i po odlasku od Goethea odnosno iz Weimara:

AUTOBIOGRAFIJA:

Bei Nennung meines Namens zeigte er [Heine, S. K.] große Freude und sagte viel Schemichelhaftes, *das er wahrscheinlich in der nächsten Stunde vergessen hat.* (Selbt.,173; kurziv S. K.)

AUTOBIOGRAFIJA:

(...) *Es scheint, er Goethe, S.K. warf mich mit dem übrigen Gesindel zusammen.* (Selbst., 157; kurziv S. K.)

Dnevnička bilješka temelji se na fragmentu, skici, često opširnijem opisu pojedinog događaja, ponavljanjima. Dijarist zapisuje prve, neposredne, dojmove i kao što ni većina tipičnih dijarista posljednja dva-tri stoljeća ne zahvaća viđeno i doživljeno *relativno*, tako se i Grillparzer zadržava na površnoj i trenutnoj analizi.

Dotle se u autobiografiji starije, pametnije i iskusnije Ja sjeća ne samo (događaja) svojega mlađeg Ja koji su predmet njegova pisanja već i događaja koji su se odigrali za cijelo proteklo vrijeme (posebice *nakon* predmeta pisanja) pa i s tim naknadnim znanjima autobiograf nastoji metodom sinteze i komparacije oplemeniti cjelinu s uzročno-posljedičnim vezama.³⁸

S gotovo istim događajem, odnosno više njih međusobno povezanih likom pape Pija VII. (uskršnji blagdani u Rimu tj. Vatikanu, pontifikalna misa, susret s papom Pijom VII. tj. udjeljivanje papinskog blagoslova, Grillparzerova autobiografska razmišljanja o papi kao instituciji) Grillparzer se bavio i u svojim dnevnicima za 1819. godinu (boravak u Rimu), a sjećanja o događajima nalaze se i u autobiografiji,³⁹ a način dijarističkog odnosno autobiografskog prikaza događaja posvjedočuje ovdje izrečeno.

Franz Grillparzer doživljava se preko dnevnika kao senzibilni umjetnik čiji životopis spaja doba kraja Jozefinizma preko prijelomnog vremena ka 19. stoljeću s počecima *fin de siècle*-a. Onako kao što je kao intelektualac bio u stalnom traženju svoga povijesnog mjesta, on se kao pojedinac borio za sklad svoje ličnosti što i sâm priznaje: "Ich bin ziemlich wandelbar in meinen Entschlüssen, meine Meinungen sind aber so eisern mit meiner innersten Natur verflochten, daß, so lange ich lebe, ich meines Wissens keine geändert habe. (...) Mein Denken ist

³⁸ Npr. Grillparzerova aluzija na 1848. godinu kada govori o događajima iz 1836. ili već citirana razmišljanja "mudrijeg" autobiografa na 1848. godinu, koja piše u "Prilozima za autobiografiju.

³⁹ O Grillparzerovu odnosu prema instituciji pape, "susretima" s njime 1819. godine, te o sadržajima opisanim u dnevniku i autobiografiji, odnosno ulozi vremenske distance, pišem na drugom mjestu.

immer nur ein Suchen von Gründen, das Resultat war lange vor der Untersuchung da."⁴⁰

Shvaćajući cijelo svoje vrijeme, ponajprije vrijeme *biedermeiera*, kao krizno, Grillparzeru su i dnevnic, ali i pisanje drugih oblika autobiografskog pisma, bili spasonosna, ljekovita terapija s pedagoškim djelovanjem, instrument i dokument samodiscipline.

Slavija Kabić: FRANZ GRILLPARZER BETWEEN THE DIARY AND THE AUTOBIOGRAPHY

S u m m a r y

The most important representative of Austrian Pre-Marchian literature, Franz Grillparzer (1791-1872) kept a diary almost throughout his entire life, recording what he had experienced and seen during his travels. At the request of the Imperial Academy of Science he wrote his autobiography.

The article describes the main features of Grillparzer's diary, his travel diary and autobiography. These texts show the dramatist, story teller and the lyric of the Biedermeier as a typical and authentic figure of a turbulent historical period (the Wien congress, the Napoleonic wars, the introduction of censorship, 1848). Grillparzer is both a patriot and a faithful subject of the crown but also a man seeking liberation from all kinds of shackles; he is an anxious man who retreats into himself because he had been broken by outer social-political relationships but also a defiant "revolutionary" who defends himself with the pen. Using comparative examples from two, almost contradictory autobiographical species - diaries and autobiographies - and correlating Grillparzer's autobiographical writings with Rousseau's *Confessions*, the author gives an analysis of Grillparzer's relation to power and censorship, a description of his creative process and his relationship towards colleagues-fellow literary figures. The differences in the style of writing and the choice of content between the diary, as a form of analysis, and the autobiography, as a form of synthesis, stem from the inner regularity of two kinds of autobiographical writing.

⁴⁰ Franz Grillparzer, "Beiträge zur Selbstbiographie", 377.